

A-22-288

Q. 9583

IO. ANTONII (1)

VIPERANI

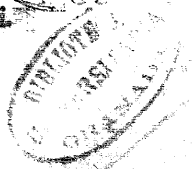
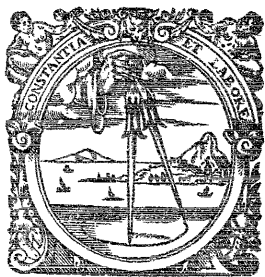
DE SCRIBENDA

HISTORIA

LIBER.

De A. Col. de la Comp. de Juan de Granada.

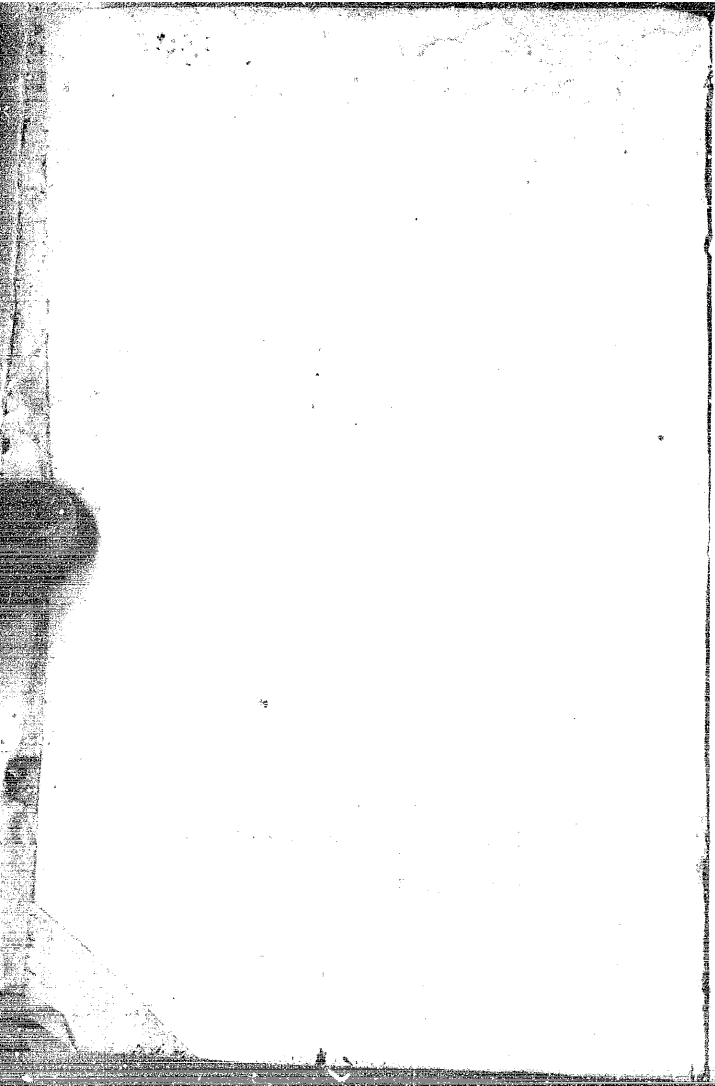
J. B. B.

ANTVERPIAE,

Ex officina Christophori Plantini.

M. D. LXIX.

ANTONIO PERENOTTO³

S. R. E. TITVLI Sta. PRISCÆ
*presbytero Card. Granuellano, Archi-
episcopo Mechliniensi,*

IO. ANTONIVS VIPERANVS.

CVM valetudinis causa me ad
meos Messanam recepissem, in-
cidi in ea tempora, quæ plena
tumultus, & periculi nos in gra-
ui cura, & timore habuerunt. Nam id
temporis Solimannus Turcarum Impe-
rator ita, odioq; permotus aduersus mili-
tes Hierosolymitanos, quos ex insula Rho-
do eiecerat, nunc Melitam incolentes
vnam ex his insulis, quæ propinque Siciliæ
in Africam prospectant, & audentiores
quàm antea effectos ingenti bello petiuit,
tanquam ex spreta Ottomanici imperij
maiestate supplicium desumpturus. Vnde
magnum vniuersæ quoque Siciliæ disci-
men impendere sentiebamus; augeba-
turq; metus in nobis eò magis, quò magis
intelligebamus neque Melitam viris satis
esse munitam, neq; mœnia, & propugna-
cula nostrorù vim hostilium tormetorum
posse villo pacto sustinere. Sed re præter

A 2 omnium

omnium opinionem bene gesta, nec tam humana virtute, quàm diuina, pleriq; eorum, qui non minus auctoritate apud me poterant, quàm beueuolentia, hortati me sunt ad scribendum hoc bellum, quo nullum acrius neq; nostra, neque maiorum nostrorum memoria gestum fuisse videbatur. A quo opere multa me deterrebant, præter valetudinem infirmam; ingenij, & iudicij paruitas, ac earum doctrinarum, quæ historico necessariæ sunt, cognitio satis exigua; tum eloquentiæ vis modica, & in hoc genere exercitatio ferè nulla; præterea rudis ætas, & ad tantam prudentiam immatura. Fecit me tamen verecundia negandi audacem, ne dicam impudentem; scripsiq; de bello Melitensi historiam, non quæ in aliorum manus veniret, sed quæ studium meum, & voluntatem amicis commendaret. qui plus æquo illam probantes, in lucem subito emisserunt, hoc ipsum refugiente me. Quod ubi cognoui, permisi quoq; tum libellum de scribenda historia typis dari, & idem cum historia iudicium, eandemq; fortunam subire magis quadam animi commotione affectus, quàm ratione. Quem libellum antè ex summorum scriptorum exemplis, & doctissimorum hominum præceptis composue-

posueram : in quo veluti formam historię mihi effinxeram , ad cuius similitudinem meam illam exprimerē . Itaque primum in ipsis rebus gestis inquirendis maximam operam , & diligentiam posuimus , tum ab omni odio , & amore nos reuocantes res scitu digniores elegimus , & eas , quarum ignoratio aut perturbatura , aut obscuratura esset historiam . Nam minima quęq; persequi hominis est parum videntis quid historię dignitas requirat , nec intelligentis quę res proprium historię corpus , aptumve conficiant . Et quoniam ipsa belli narratio breuis alioquin fuisset , & quàm paucissimis verbis comprehensa non satis animum legentis expleisset , nec fastidium leuasset vtpote simplex , & vnus modi , nō multa rerum , & locorum varietate distincta , conciones , adhortationes , descriptiones , aliasq; digressiones ad augendam , & ornadam historiam intexuimus , & genere dicendi nec grandi , nec humili , sed vtroq; temperato , leni , & fluente , pro nostro ingenio , & facultate vsi sumus . Inspiciebamus profectò historiam virginē quandam esse liberam , & incorruptam , nulli appetitioni seruientē , veritatis cultricem , moribus grānem , sani succi , coloris suavis , omni

membrorum magnitudine , & compositione perfectam, nō leuibus rebus, & inanibus deditam , sed studentem grauibus, & magnis , gaudentemq; ornatu modico, & decente, non ad voluptatē, sed ad honestatem exquisito ; qualis matronæ conuenit, nō vt meretricius ille fucus est poëtarum maximè proprius . Neque ego cūm hæc, & illa scriberem, ignorabam me multorum reprehensionem incursum ; quia me hominē esse sciebam , ab ipsaq; rerum perfectione humanam conditionem longius abesse . Omitto faces inuidiæ, quibus inflammata sunt omnia : omitto quorundam fastidium, & arrogantiam, quibus præter suas nulla res alia placet . Nec equidem me cum Liuij cōferam , aut Salustij prudentissimis , & grauissimis rerum scriptoribus : qui tamen aliquando reprehensionem forsā etiam dignā non aufugerunt, & Demosthenes interdum Ciceroni non satisfacit ; & Horatio videtur Homerus quandoque dormire ; certumq; est quod Virgilius , si per vitam licuisset , multa in Aeneide permutasset, quæ vt combureretur moriens testamento reliquerat . Non est enim humani ingenij, quod ad omnia satis esse non valet , sed diuinæ cuiusdam

facul-

facultatis summam aliquam laudem virtutis, doctrinæq; pertingere. Nec iniuria quosdam irriseris, qui ita sibi blandiuntur, ut aliorum morosi, & iniqui iudices, suarum laudum fautores aliena fastidiant, tractent sua: in quibus si quid ab aliis reprehendi sentiunt, aut insolétia, aut liuore factum existimant. Ita sibi quisque arri-det, & sua quemque delectat. at sibi quisque minus est notus, quia sui nimium est amans; nec de se quisquam rectè iudicat, quoniam amor sui cæcus est. Ad hæc scriptorum varietas in suo quæq; genere laudabilis dissimiles habet laudatores, & imitatores sui. Nam alij vberitatem Liuij, alij breuitatem Salustij, alij Cæsaris elegantiam admirantur; & id quisque laudat præcipuè, quod se assequi posse confidit. Neque hæc à me ita dicuntur, ut cuiusque opinioni standum esse putem. Quid enim leuius esse potest ad iudicandum vulgi assensione? quod bonarum artium experts, & imperitum, magnarum rerum pulchritudinem videre nō potest. Cuius opinionem, & sententiā laudatorum hominum iudicio fretus, semper equidem ipse contempserim. Quibus quidē si mirus probabuntur ea, quæ scripsi; at certè videbor

voluisse perficere, quæ animo comprehenderam; non autem potuisse vir hæud multis naturæ, & artis adiumentis instructus, nec in scribendis historiis valde exercitatus; vt si laudem nullam merear, at graui culpa saltem, & reprehensione caream. Tua verò dignitas, Cardinalis amplissime, & summa fortunæ conditio, & generis splendor, & benefactorum gloria, & comitas morum, & linguarum peritia, & doctrinarum cognitio, & magnarum rerum scientia, & præstantissimarum virtutum laus mihi facile persuaserunt, vt hunc libellum tuo nomini dedicarem. quem si in tuam clientelam admiseris (quod pro tua te humanitate, & magnitudine animi facturum spero) non dubito quin ex tuo nomine magnum lumen, & auctoritatem accepturus sit. Quod vt facias, te etiam atque etiam rogo.

IO. AN-

IO. ANTONII⁹
VIPERANI DE
SCRIBENDA HISTO-
RIA LIBER.

Quid sit Historia.

CAP. I.

ES GESTAS PRVDENTER
& ornatè explicare, quod est hi-
storiam scribere, non minus diffi-
cile, & arduum opus est historico,
quàm utile, incundumq³ lectori.
Voco historiam non expositionem
cuiuscunque rei; quam verbi notionem Plinius secu-
tus, librum suum inscripsit Historiam naturalem, &
Historiam animalium Aristoteles, & Plantarum,
Theophrastus; sed narrationem rerum gestarum hi-
storiam voco. Nec mea sententia quicquam facit ad
historia leges, an contineat res à memoria atatis no-
stræ remotas, an ea complectatur, quibus ipse rerum
pronuntiator interfuerit; etsi verbum Græcum ἱστο-
ρίαν hoc ipsum significare videtur: hoc autem m. xxiij
refert, quod est firmamentum historia, ut quemad-
modum gesta res sunt, ita narrentur. Quare nomen
historia non malè tum ab ἱστυν deduxeris, quoniam
omnino necesse est eum, qui scribit, aut spectasse res,
aut ab his accepisse, qui presentes viderint. quan-

quam historiam Plato, quod rerum memoriam firmet, ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ, xῖ πῶρ dictam putat. Porro quod in alijs artibus, & doctrinis usu venit, ut inchoata primò, tum progressu temporum facili summorum ingeniorum opera, & industria multis accessionibus perfecta, & absoluta fuerint; hoc idem historie contingit; ut eius forma primùm impolita, & planè rudis extiterit; mox poliri, & colis cœperit; tandem plurimis ornamentis, & virtutibus illustrata perfectione, & abolutionem consecuta sit. Quod facile declarat scriptorum ætas, & facultas. Nam qui primi omnium apud Græcos historiam scripsere, Pherecydes, Hellanius, & Acusilas memorantur: apud Latinos à Cicerone recensentur Fabius, Cato, Piso, Fannius horridi, & agrestes in dicendo homines sine cultu, & nitore. mox Herodotus, ut lectorem gratius detineret, primus dicitur historiam exornasse, & habitus huius rei gratia historie pater: post hunc Thucydides summo artificio illam perpoliuit: ut non modò ab his exornata historia, sicuti refert Theophrastus, ut aunderet magis, quàm superiores, diceretq̃, ornatius, sed etiam magno studio elaborata, & exulta fuerit. Apud nostros quoque primùm Antipater se paululum erexit, & inflavit vehementius: tandem Salustius, & huius ætate non longè disunctus T. Livius ita illustrarunt, ut ad summum fastigium euexerint. Dicere igitur historiam aliam esse exilem, aliam magis expressam, aliam coloratam; quid aliud est, quàm ex temporum notationibus, & ingeniorum viribus historiam metiri? nec quid res postulet, sed quid in homine sit videre? Nos qui abolutionem, & perfectionem historie quarimus (nam, ut inquit apud Cice-

vonem Crassius, quacunque de arte, aut facultate
 cum queritur, de absoluta & perfecta quari solet)
 unam, sed ex multis rebus, & studiis completam,
 et perfectam historiam esse dicimus. Profecto quadam
 illarum formarum nullam ferè præceptionem deside-
 rant, nisi ut res breuiter narrentur quemadmodum
 visa, aut relata sunt absque ulla exornatione rerum,
 & verborum: quod præstare vel sine magistro quis
 certè poterit: hac verò magnum, & prudentè virum,
 in dicendo grauem, & politum, multis etiam artibus
 instructum postulat; nec quibuscunque præceptis con-
 tenta est, verùm summum artificium exquirat. Ne-
 me latet A. Gellium annales ad historiam retulisse,
 tanquam speciem ad genus: quasi plures eius formæ
 essent: quas si docuisset, non solum rem fecisset super-
 uacaneam: quando generis diuisio, quòd duas ut mi-
 nimùm partes complectitur, non nisi ex formarum
 constitutione intelligatur. Vult ille historiam esse
 rerum gestarum narrationem, qua si cuiusque an-
 ni ordinem teneat, annales nominentur, hoc est, mo-
 nimenta, quibus res traduntur singulorum annorum.
 Itaque annorum observatio (nam differentia notici-
 nem generis ad speciem reducit) hanc unam historia
 formam constituet. Vbi alie formæ? quibus illa diffe-
 rentius inter se discernentur? Atqui Cicero primam
 illam, veteremq; historiam annalium conscriptionem
 vocat, nempe horridam & incultam narrationem, qua
 deinde longo temporis intervallo, quòd artibus af-
 ferre dicitur incrementum, & sapientissimorum ho-
 minum studio, & doctrina dignitatem, iam, & or-
 natum adeptam est. Quamobrem si notationem hi-
 storie largo ambitu desinis, qualibet rerum gestarum

narratio erit historia: si perfectam, ornatamque narrationem historia nomine dignam putas, aliud quoque discrimen erit inter annales, & historiam afferendum: nimirum annales rudem quandam esse, ac breuem rerum quoque anno gestarum narrationem; historiam verò illustri, & decente verborum, & sententiarum ornatu rem copiosius explicare, conciones interponere, descriptiones adhibere, nec euentus modo persequi, verumetiam consilia prudenter exponere, & grauiter interdum commendare, qua laudanda sunt, & reprehendere contraria: ita ut annales historia materiam suppeditare videantur, quam illa prudenter, dilucidè, & ornate exponat, & inchoatam, adumbratamque perficiat. Atque ut Annales ab annis, sic à diebus Græcè Ephimerides nuncupantur, quæ singulorum dierum gesta summatim comprehendunt. Et docti viri quid aliud vocant Cōmentaria, quam scriptorum materiam? unde videlicet sumant, qui velint scribere historiam? Ac illa Cæsaris, quòd tanta rerum prudentia, & nitore scripta essent, sanos homines (ut Cicero sentit) à scribendo deterruerunt: quamuis fortè grata ineptis fuerint, qui (ut eiusdem verbis utar) omnia volunt calami- stris inurere. Sed historia nobis exp. canda natura est. Nec mihi probantur ij, qui historiam definiunt esse rem gestam, sed ab ætatis nostræ memoria remotam. Non enim est res gesta, sed rei gesta narratio; neque ab ætate nostræ semper remota; alioquin Xenophontis Cyri expeditio, & bellum Catilinarium Salustij ab historia possessione deturbarentur; ne magnoz alios scriptores commemorem, qui æqualem ætatis suæ memoriæ litteris persecuti sunt. Quid hi præ-
terea

eerea responderent, qui historiam à spectando di-
 etam volunt? Illa quoque definitio nimium commu-
 nis videtur, rerum inquam gestarum expositio. nisi
 enim aliud addas, non eam historiam expresseris,
 quam querimus. A qua definitione non abimilis est
 illa, qua historiam finit esse publicam rerum huma-
 narum memoriam: qua res gestas ab oblivione vindi-
 cans, in communem utilitatem illas publicis monu-
 mentis, literisq; custodit. Verum eius vim ita mihi
 videor posse breuiter circumscribere, si sit rerum ge-
 starum ad docendum usum rerum sincera, illustrisq;
 narratio. Narratio commune quoddam est genus;
 quod proprium historia fiet, si alia addideris. Nam
 quòd res gestas complectatur, distinguitur ab his, que
 aut naturales explicant, aut fictas: cuiusmodi sunt
 fabule poetarum: nec Epopœia quicquam aliud est,
 quàm rerum fictarum enarratio. Ideoq; Cyripadium
 Xenophontis ab historia segregauimus; in qua rerum
 veritatem non tam ille secutus est, quàm conatus boni
 quandam principis formam exprimere. At verò fu-
 tura predicere solius est vatis. Venusteq; Lucianus
 quosdam irridet, qui literis mandare audebant,
 que nondum euenerant. Habet quoque Orator nar-
 rationes suas, quas inficit multo furo aut occultando
 quod turpitudinem habet; aut exornando, quod lau-
 dandum proponit: sed historia narratio sine vlla ve-
 ritatis simulatione sincera est. Est etiam illustris, ob
 idq; ab annalibus, & si que alia sunt huiusmodi,
 sine vlla sententiarum, & verborum dignitate, &
 splendore, disiuncta narrationibus. Eius autem po-
 tissimè gratia historia scripta est, ut aliorum exemplo
 quid agendum nobis in vita esset videremus. siquidem
 prateri.

narratio erit historia: si perfectam, ornatamque narrationem historia nomine dignam putas, aliud quoque discrimen erit inter annales, & historiam athenaenam: nimirum annales rudem quandam esse, ac breuem rerum quoque anno gestarum narrationem; historiam verò illustri, & decente verborum, & sententiarum ornatu rem copiosius explicare, conciones interponere, descriptiones adhibere, nec euentus modo persequi, verumetiam consilia prudenter exponere, & grauiter interdum commendare, qua laudanda sunt, & reprehendere contraria: ita vt annales historia materiam suppeditare videantur, quam illa prudenter, dilucidè, & ornate exponat, & inchoatam, adumbratamque perficiat. Atque vt Annales ab annis, sic à diebus Græcè Ephimerides nuncupantur, quæ singulorum dierum gesta summatim comprehendunt. Et docti viri quid aliud vocant Cōsentaria, quam scriptorum materiam? unde videlicet sumant, qui velint scribere historiam? Ac illa Cæsaris, quòd tanta rerum prudentia, & nitore scripta essent, sanos homines (vt Cicero sentit) à scribendo deterruerunt: quamuis fortè grata ineptis fuerint, qui (vt eiusdem verbis utar) omnia volunt calamistris inurere. Sed historia nobis explicanda natura est. Nec mihi probantur ij, qui historiam definiunt esse rem gestam, sed ab ætatis nostræ memoria remotam. Non enim est res gesta, sed rei gesta narratio; neque ab ætate nostræ semper remota; alioquin Xenophontis Cyri expeditio, & bellum Catilinarium Sallustij ab historia possessione deturbarent: ne magnos alios scriptores commemorem, qui aequalem ætatis suæ memoriam litteris persecuti sunt. Quid hi prætere

terea responderent, qui historiam à spectando di-
 etam volunt? Illa quoque definitio nimium commu-
 nis videtur, rerum inquam gestarum expositio. nisi
 enim aliud addas, non eam historiam expresseris,
 quam querimus. A qua definitione non absimilis est
 illa, qua historiam finit esse publicam rerum huma-
 narum memoriam: qua res gestas ab oblivione vindic-
 ans, in communem utilitatem illas publicis monu-
 mentis, litterisq; custodit. Verum eius vim ita mihi
 videor posse breuiter circumscribere, si sit rerum ge-
 starum ad docendum usum rerum sincera, illustrisq;
 narratio. Narratio commune quoddam est genus,
 quod proprium historia fiet, si alia addideris. Nam
 quod res gestas complectatur, distinguitur ab his, que
 aut naturales explicant, aut fictas: cuiusmodi sunt
 fabule poetarum: nec Epopœia quicquam aliud est,
 quam rerum fictarum enarratio. Ideoq; Cypriædiani
 Xenophontis ab historia segregauerim; in qua rerum
 veritatem non tam ille secutus est, quam conatus boni
 quandam principis formam exprimere. At verò fu-
 tura prædicere solus est vatis. Venusteq; Lucianus
 quosdam irridet, qui litteris mandare audebant,
 que nondum euenerant. Habet quoque Orator nar-
 rationes suas, quas inficit multo furo aut occultando
 quod turpitudinem habet; aut exornando, quod lau-
 dandum proponit: sed historia narratio sine vlla ve-
 ritatis simulatione sincera est. Est etiam illustris, ob
 idq; ab annalibus, & si qua alia sunt huiusmodi,
 sine vlla sententiarum, & verborum dignitate, &
 splendore, disiuncta narrationibus. Eius autem po-
 tissimè gratia historia scripta est, ut aliorum exemplo
 quid agendum nobis in vita esset videremus. siquidem
 præteri-

*præteritorum exempla testimonia sunt futurorum
quorum plurimus idcirco est in deliberatione usus.*

Quæ sit materia, & quis finis Historici.

CAP. II.

HISTORIAM aliqui in duas formas diuiserunt, adducti fortasse Polybii verbis in eam, qua vniversam aut mundi, aut imperij, & gentis, vel ciuitatis, aut cuiuspiam hominis vita rationem complectitur, & in eam, qua separatam aliquam actionem, actionesve persequitur. Sed utriusque eadem serè præceptio est. Igitur qua de historia natura breuiter perstrinximus, exponemus nunc copiosius: ut intelligat futurus historicus qua in re versari aëbeat, cuiusq; gratia, & quo artificio historiam scribere; materiam dico, finem, & modum. Materiam nec excogitat ipse, nec parit, sed tanquam lapidarius oblatam aliumue horridam, & incultam polit, non aliam formam inducens, sed imaginem ipsam rerum artificiosè exprimens, & decenter exornans. Sunt autem historico subiecta ad scribendum res gesta, quibus ornate grauitèq; explicandis ingenij vires, atque artem exercet: res inquam gesta hominum opera, & industria vel vnius, aut plurium. quanquam fortuna in his sæpè locum habet, & magnam quoque partem sibi vendicat eorum, qua eueniunt. Verùm ea, qua non casu, & fortuito, sed è nostra voluntate fiunt, si prudenter, & cum ratione suscipiantur, laudamus; sin contrà, vituperamus. Qua verò nobis ex voto succedunt secunda, vel contra sententiam aduersa, si nulla nos in causa summa, cur ita tamen, nulla neque laude,

neque

neque reprehensione digna sunt; sed vel dolorem, vel
 letitiam, ut commiserationem, vel admirationem,
 vel invidiam afferunt. Omnis enim vera laus ab ho-
 nestate proficiscitur, ut à turpitudine ignominia.
 Docere autem quæ bona, quæ mala actiones sînt, hoc
 eius Philosophi est, qui de vita, & moribus differit;
 ac dicendo laudare, vel vituperare, Oratoris; effingere
 verò quæ cuique conveniant, poëta; sed ut gestæ res
 sunt bene, hoc est sincere, dilucide, & sapienter nar-
 rare, hoc est proprium Historici munus. Verùm & is
 interdum gravis est actorum iudex, & censor; quiq;
 ab omni fictione abhorrens, modicè benefacta com-
 mendat, damnatq; contraria. Hic profectò sapiens
 historicus habendus est, atque hic est historiae finis,
 quæ omnia referenda sunt: non ut rerum gestarum
 memoriam seruemus, sed illarum experientia huma-
 na vitæ rationem, & usum doceamur. Nec si Pla-
 tarchus monet in scribendis vitis animi affectiones,
 & studia potissimum exprimi debere, quibus imago
 vitæ tanquam lineamenti depingatur, negat hunc
 esse finem historiae, quem aicimus. Nam quo magis
 mores explicantur, eo sunt ad docendum exempla
 acriora. Unus igitur historiae finis est, utilitas: non
 dico historici, quem interdum ad scribendum aut ali-
 cuius gratia, aut gloria, aut pecunia cupiditas im-
 pellit. At cupiam forsasse delectatio videtur etiam
 esse finis historiae, quod ex historiarum cognitione ma-
 gna voluptas percipiatur. Sed iste peculiaris est cu-
 iusque cognitionis, & scientiæ fructus; quæ per se ipsa
 plurimum delectat, cuiusque tanta est in hominum
 animis generata cupiditas, ut semper aliquid audire,
 videre, discere velimus. An eam voluptatem in-
 telligis,

telligis, quam suavis habet oratio? Sed ea est proprietatis elegantis, incundiq; sermonis. Neque istud sibi historiscus proponit, ut oratione delectet; quod oratori, & poetæ propositum est; sed res gestas narrare, quæ sint rerum agendarum exempla. Ne verò languens, & aspera narratio legentium animos alienet, aut studia retardet, dictionem polit, & leni quadam suavitate rerum, & verborum aspergit; ea quidem ratione, non ut voluptatem utilitas, sed utilitatem sequatur amœnitas. Quod si voluptatem tanquam finem inspiceret, proculdubio, poetarum more, multa confingeret, ac velut encomiastes multa amplificaret: quippe fabule, & exornationes ad delectandum valent. Et inanis est opera, quæ nullum fructum affert, sed tantum aurium delectationem petit. Quare historico aliunde materia suppediat, ipse ex se prudentiam, & eloquentiam affert; atque hunc finem respicit, ut rerum gestarum explicatione proficiat. Quod autem in omni re extremum, & summum est, & quò omnia referuntur, hoc ego finem appello. Potest autem cupiam mirum videri, cur bella frequentius scribantur, cum potius detestanda & execranda sint, & multa domi prudenter, fortiter, iusteq; gerantur! An quia ferocibus hominum animis, & elatis ista magis arrideant? An quia in his est magna virtutis, & varietatis fortune materia? ne aut secundis rebus efferamur, aut deprimamur aduersis? Quis magni illius Pompei Romane resp. principis, maximiq; imperatoris, qui de uniuerso orbe triumpharat, modo corporis truncum in litore miserabiliter iacentem inspiciens mutabilitatem fortune non grauiter perhorrescat? Quis de victore Annibale, qui temp.

Roma-

Romanam Punicis armis iam venè oppresserat, Scipionem, cui deinde cognomen fuit Africani, gloriosissimum triumphum deportantem si cernat, de suis rebus omnino desperet? Hoc profectò sapientia maximum, & præclarissimum opus est, inuolubilitatem Martis, & fortuna intuentem, res humanas fortiter, & prudèter administrare. Ubi præterea maior, quàm in bellicis rebus virtutum sylva apparet? Et ne de Tèperatìa, qua in bene duce semper est laudata summo-
 pere, & Iustitia, loquamur, sine qua nulla hominum vita esse potest, hic fortitudo omnes vires suas explicat, & quasi in propria possessione versari videtur, ubi omnia pericula reortis procreantur, cuius contemptio præcipua est fortitudinis laus. In capiendis autem, et præcipiendis hostium consilijs, in parandis, evitandisq; insidijs, in faciendis castris, in m^o. vendenda acie, in conferendis signis, in oppidis oppugnandis, in continendis, exercendisq; militibus, in providendo ne quid desit, ne quid officiat, ne quid ex insperato eueniat, quanta sunt hæc prudentiæ & qualia munera? His ego de causis bella frequentius scribi opinor, aut quia nihil ita frequente: inter homines ac bella gerantur.

De Laudibus Historiæ,

CAP. III.

QVOD si hunc finem historiæ propositum volumus, ut documentis ad bene viuendum abundemus, nihil mihi videtur historiæ lectioe utilius, & ad mores informandos, & ad gubernandam Remp. accommodatius. Docent sapientes viri prudentiam, qua viuendi ars est, doctrina, & experientia comparari,

B

atque

atque illam cogitatione, & studio, hanc etate acquiri, illam communia dicere, hanc propria, illam decipi quandoque, hanc nunquam posse, ut optima vite magistrata iure maximo habeatur. Atqui in historia non ut in morali philosophia precepta, sed exempla sunt vite, quae nos ad virtutem informant, & mouent vehementius utpote propiora, magisq; explorata, et certa: quoque magis ad agendum valet usus, & quæ rerum est singulariū, experientia, quā scientia, quæ rerū est vniuersalium, eo præstātiora sunt ad agendū exempla historia, quā philosophia precepta: illiusq; doctrinā solū auribus percipimus, huius exempla tenetes rerū ipsarū imagines inspicimus, ac similiū imitatione magis, ac magis ad virtutē accēdimur. Non igitur male historiarū cognitionē cū philosophia preceptis cōtulerim. Quin immo philosophiā quidē ut asperā negligūt, historiā contēnit nemo: illius acris, et concisa oratio saepe minus est iucūda; huius lenis, & fluēs sine vlla offensione in animos illabitur, & quadam cum suauitate insidet. Et quid optabilius obsecro cuiquam esse potest, quā in humana vite amplissimo, ornatissimoq; teatro quæ gerantur, quæq; eueniant spectare? ac videre aliorum exemplis quid sequendum, quid fugiendum sit? Quid equidem prudentia genus alieno malo sapiendi gratissimum, & felicissimum esse reor. Etenim si plurimum confert ad prudentiam rerum experientia, experientia verò longo tempore, & memoria indigeat (quod propter senes ob longam etatem, & usum prudentes appellamus) & nostrarum rerum usus magno labore, nec sine aliquo interdum periculo partus, atque is modicus propter etatis breuitatem, paruitatemq; iudicij non satis fit ad omnem

vita casum, & fortuna, quid amabilius? quid acceptius? quid potius esse potest, quam ex historijs multa vite precepta, & optima, ac certa morum documenta percipere? & qua multorum annorum spatijs gesta sunt breui quodam volumine comprehensa videre? quaq; multis abhinc seculis euenerunt, quae si praesentia, & ante oculos nostros obuersantia scriptorum beneficio cernere? unde superioribus annis vixisse videmur, & praeteritis rebus non minus, quam praesentibus, interfuisse. Sic multam aliorum periculo prudentiam nobis comparamus, quam modicus rerum nostrarum usus magnam efficere non potest. Scitaeque Cicero nescire (inquit) quod antequam natus sis acciderit, id est, semper esse puerum. Ac merito sacerdos ille Aegyptius Solonem, & reliquos Graecos (ut est apud Platonem in Timaeo) quia nullam vetustatis memoriam haberent, pueros, tanquam ignaros, & imperitos appellauit. Lucillum illum, qui Mithridatem vicit in Ponto, memoria proditum est Roma profectum rei militaris ignarum, & penè rudem cum totum iter, & navigationem in legendis historijs, & doctorum hominum disputationibus consumpsisset, in Asiam venisse factum imperatorem: ut Mithridates hunc maiorem, quam eorum quenquam, quos vidisset, aut legisset, ducem à se cognitum esse confiteretur. Philopamen quoque maximus dux Graecorum lectione rerum ab Alexandro gestarum, & emulatione tantam gloriam assequutus est, ut cum eo totius Graeciae d. cus una corruisse visum sit. Magnum praeterea effecit Scipionem Africanum Cyripedia lectio, studiumq; historiarum. Quin Alexander seuerus Imp. (ut Lampridius scribit) in dubijs rebus histo-

riarum peritos maxime consulebat : quod nimirum
 de futuris rebus melius sentirent, qui res gestas memo-
 ria tenerent. Quid enim aliud est historia, quam
 rerum agendarum exemplar, quo futura ad prateri-
 torum memoriam, quasi regulam deducantur? Et quis
 est ad intelligendum ita hebes; qui si causas, simul &
 euenta perspiciat, rem imprudenter gerat? At rerum
 pronuntiator causas aperit, & euenta demonstrat;
 ne quid agatur, quod non mens, ratioq³ prescripserit.
 Est igitur historia, in qua tanquam in speculo aliorum
 vitas inspicimus ad res bene gerendas, & ad mores
 informandos sati: utilis, & accommodata. Est etiam
 saepe usui alijs artibus, & doctrinis, praesertimq³ Ora-
 tori, qui exemplorum varietate utitur ad persuaden-
 dum; et Poeta, ut similes actiones effingat; immo Epi-
 cus narrationem rerum ab historico mutuatur. Ad
 haec rorales Philosophi saepe exemplis probant. Mul-
 ta quoq³ ex historia perdiscit Geographus. Atq³ istae
 pariter doctrinae satis adiuuant historiam: ut omnes
 artes mutuis quibusdam auxilijs, & adminiculis in-
 ter se adniti videantur. Caterum dici non potest qua-
 nta ex historiarum lectione delectatio capiatur. Nam
 videmur superioribus annis vixisse, & praestantissi-
 mos homines tanquam hospitio accipere, cumq³ illis
 magnis de rebus colloqui, & nos inter nos inuicem
 interrogare, respondere, & rerum gestarum petere,
 pariter & reddere rationem. Quae maior, quae uti-
 lior, quae iucundior est his congressibus delectatio?
 Nec est quod illorum statuas, quae nos excitent ad vir-
 tutem tanto studio conquiramus, quae corporum sunt,
 non animorum simulachra. Nam in historia ita cuius-
 que mores exprimuntur, ut inde melius causasq³ ani-

num videre possimus, quam ex quibusvis corporum
lineamentis. Accedit quod statua non facile loco di-
mouentur; historiam quocumque eundem est, tecum
ferre commodè vales, et ubiq; legere. Illam præterea
ex euentorum cognitione delectationem quantam pu-
tas? Ipsa etiam nouitas rerum, & varietas, tempo-
rumq; mutationes, & fortuna vicissitudines, inopina-
tiq; casus, quibus historia referta est, ut mouent ho-
minum animos, & delectatione quadam in legendo
retinent auditorem! Et si discendi semper aliquid, et
videndi insita est homini à natura cupiditas, ut ad
ariles fabulas quandoque aures præbeamus, certè non
potest historia non placere; qua locorum habet descri-
ptiones, morum dissimilitudines, populorum ingenia,
ciuitatum formas, imperiorum conuersiones: quarum
rerum cognitiones animum incredibili voluptate affi-
ciunt. Nulli sit igitur mirum si mirificè omnes histo-
ria delectemur. Equidem ipse cum præterita memo-
ria repero, & à primis (ut ita dicam) incunabulis ho-
minum ætatem recolo, atque hanc mundi summam
senectutem intueor, ad quam deuenimus, quasi omni-
bus seculis vixerim, vehementer mecum animo lator;
& omnem annorum seriem mente coniungens, ac re-
gnorum initia, progressus, & exitus contemplan-
s, quod harum rerum cognitione sapientior euadam,
singulari quadam suauitate persundor. Et magna pro-
fecto gratia habenda sunt historia, quæ res gestas ab
obliuione, & rerum interitu vindicat, sola regibus, po-
pulis, ciuitatibus, regionibus superstes.

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi, sed omnes illachrymabiles
Urgentur, ignoti, longa

Nocte carent quia vate sacro.
 quod de historicis verius dixeris, quam de poetis. Nam
 ea quae apud istos legimus, vera esse putamus; in illis
 ficta omnia sunt, mendaciosa, conspersa. Nec ab re
 Pontifices maximi, ad quos spectabat annales confi-
 cere, ac in tabula conscriptos populo legendos exhibe-
 re, unde aliqui rerum scriptores (quod apud Assyrios
 Berofus fecisse creditur) historias suas desumpserunt,
 quasi rem ~~scirent~~ in sacrario asseruabunt. Pui-
 chre igitur Cicero Historia est (inquit) testis tempo-
 rum, lux veritatis, vita memoria, magistra vita, nur-
 tia vetustatis.

De Inuentoribus Historiae

CAP. IIII.

AT curiosè quidam inuentorem historiae inqui-
 runt, rem quidem occultam, & incertam, sicuti mul-
 tarum quoque aliarum rerum inuentionem obscuram
 esse videmus, tum quia ritum praeitarum memo-
 riam longinquitas temporum deleuit, tum quia mul-
 tis illarum principia communia fuerunt, tum quia
 laudem istam suis quisque ad res patrias celebrandas
 attribuit. Nam Aegyptij sacerdotes suos historiae pa-
 rentes extitisse affirmant; Graeci Cadmum Milesium
 authorem esse aiunt; alij Abrahamum Vrensensem asse-
 runt, à quo caeli, & terra primordia enuntia, fuisse
 testantur; quae deinde Moyses scripta suis libris reli-
 quit, quam tamen historiam Iosephum scribit ante in
 duabus columnis latericia, & saxea filios Sethi inci-
 disse: ut ab ipso iam mundi exordio historiae princi-
 pium reuocetur. Alij tradunt Noè post inundationem
 orbis

orbis terrarum ad radices Gordici montis Armenia
 qua acciderant in saxo insculpisse: alij ceptam scri-
 bi historiam fuisse autumant. à Niniregis Babylonia
 temporibus octingentis ante bellum Troianum annis;
 opinor quod ille primus omnium mortalium bella fi-
 nitimis intulerit. Mihi satis probabile est ab initio
 maiores, cum literarum formam nondum ullam in-
 uenissent, ne rerum memoria extinguere. ut simul etiã
 exemplis posteros erudirent, quae gesta essent & signis
 notasse, & filijs narrare consueuisse, & quasi per ma-
 nus deinceps, & hereditaria quadam successione alios
 alijs narrando tradidisse. Itaque rerum gestarum me-
 moria non librorum paginis, sed hominum animis, &
 signis conseruata fuit, donec scribendi ratio reperita est.
 Quis igitur unum aliquem coniciat, qui primus in-
 ter tot, & tantasq; nationes lingua, scriptura, moribus
 inter se quam dissimillimas historias, hoc est, rerum
 narrationes literis commendare incœperit?

Quod Oratoris munus sit,

Historiam scribere,

CAP. V.

SED videre satius est cuius artificio historia per-
 ficiatur. Quidam apud Lucianum medici esse histo-
 riam scribere infert hac ratione; quoniam Aescula-
 pius medicus filius est Apollinis; Apollo autem Mu-
 sarum dux, & omnis eruditionis princeps. Alius ad
 solum sapientem ait hoc munus spectare, & multipli-
 ci syllogismo, & per omnes figuras diducto vsq; ad sa-
 pientiam id probat. Quem verò sapientem intelligat,

non declarat, ni forte se unum putet sapientem. At dicet fortasse aliquis si de magnitudine mathematicus, & de naturalibus rebus physicus, & historia scribet historicus. Nec repugno, sed hoc quero, an hoc artificium historicus per se ipse componat, an mutuetur aliunde? Materia quidem communis est, res nimirum, qua geruntur: quae non aliter, quam ut gesta sunt, exponi debent: sed non omnium est bene scribere. Primum disponendi ratio videnda est: quae etsi plurimum natura, & iudicio constat; habet tamen aliqua praeccepta, quae naturalem ipsam prudentiam regunt, neque errare patiuntur. Quaecumque illa sint, orator primum inuenit & edocuit. Tum ipsa oratio suavis, & ornata cuius obsecro est, nisi oratoris? qui non ab alijs virtutibus inuisione, dispositione, memoria, & actione, sed ab eloquendo nomen adeptus est: quod fortasse communes illa cum alijs, haec unius propria esset oratoris. Et quemadmodum Dialecticus hanc provinciam sibi sumpsit, ut de quacumque re sibi proposita probabiliter disputaret; sic orator, ut de quacumque re prudenter diceret, & ornate. Quamobrem Dialectica, & Rhetorica in nulla sibi subiecta materia versari, sed vagari per omnes dicuntur reliquarum doctrinarum comites, & adiutrices sorores. Veniamus ad historiae partes principium & narrationem. certè harum praecceptis Rhetorum volumina referta sunt, ut beneuolum, ut attentum, ut docilem auditorem faciamus, ut dilucide, & euidenter, ut probabiliter, ut suauiter, ut splendide rem narremus. Quid de conuersionibus loquar, quae in ipsa historia interponuntur? non ne indigent uniuersa oratoris opera? His de causis mihi videtur historia artificium aut oratoris esse.

aut

aut ab oratore petendū. Et M. Tullius non deceptus
 (ut quidā opinantur) dictione Theopompi qui multū
 intulit in historiam eloquentia auditor, & imitator
 Isocratis; sed quia bene discere, & scribere Oratoris
 est, putat historiam scribere oratoris munus esse &
 summi, & maximi, nimirum singulari quadam pru-
 dentia, grauitate, & eloquentia praditi. Qui tum
 sane historicus dicetur, cum historiam scribet; sed ar-
 tificio utetur suo. Atque utinam Ciceroni, quam me-
 ditabatur, historiam per temporum iniquitatem, &
 inimicorum audaciam scribere licuisset, quātum alijs
 prestuisset, argumento esse possunt orationum suarum
 narrationes breues, dilucide, lenes, & suauis, quo scri-
 ptionis genere longè omnes superauit. Falluntur ergo
 etiam qui historiam grammatica subiciunt: quasi
 ars literarum modum doceat, quo res gesta scite, &
 luculenter explicentur. Et licet historiarum tracta-
 tio, & cognitio grammaticis tribuatur, ipsum tamen
 artificium historia, & scribendi munus oratoris est,
 non grammatici. Vnde quis non iure miretur scriben-
 te historia precepta Rhetores pauca admodum tra-
 didisse, cum historiam scribere oratoris munus esse cō-
 firmarint? An putauerunt quadam in promptu esse
 & prudenti obuia, quadam facile percipi posse ex his
 ipsis, que suis artibus comprehenderant? Nec inficias
 iuerim tantummodo virum prudentem quid deceat
 videre: sed preceptis etiam quibusdam hac ipsa pru-
 dentia regitur. & qui oratoria precepta ad historia
 tractationem accommodasset, quadam explicando co-
 piosius, que Rhetores non attigerunt, aut breuiter per-
 strinxerunt; quadam breuiter attingendo, & quasi
 digito demonstrando, que uberius ex ipsis Rhetorica

fontibus hauriri possunt, separatimq; leges historiae docuisset, rem fecisset proculdubio historiarum studiosis maximè utilem. Ideoque satis laudandi sunt, qui secessum ab oratorijs institutionibus historiae praecipua dederunt. & nos, qui conamur illam illustrare, si quid studiosis profuerimus, magnum fructum percepisse videbimur.

De rerum delectu

CAP. VI.

NEC rectè quidam auctor Graecus negat vlla esse scribendae historiae praecipua: quam rem quibusdam lenibus argumētis probare conatur. Nam licet actiones scribat prope infinitas, & quae diuersis locis, varijsq; temporibus euenerunt; tamen eligendi ea, quae memoria publica digna sint, & suo quaque loco disponendi ratio quadam adhibenda est: quae etsi prudentiae opus videtur, tamen doctrina quaedam confirmatur. Mox si elocutionis praecipua nulla sunt, ne historicus quidem illa desiderat. Et sic de rebus manifestis suscipiatur disputatio, ipsam, quodcumque est, artificium historiae iam texere incipiamus. Debet autem historico idem studium esse, quod bonis scriptoribus esse solet, rerum inquam primo, deinde verborum. Sed rerum duplex est cura, electionis, & collocationis: nã de inueniendo nihil dicendum est; quoniam historicus materiam scribendi nec ipse confingit (ut dictum est ante) nec inuenit villo per se studio, aut arte. Ac de rerum delectu primo, tum de collocando dicam. Cum q; multa in hominum vita gesta sint, & nunc quoque gerantur, quae dignam scribendi materiam

histo.

historico subministrent, primum omnium ille materiam sumet non equam modo viribus suis, verum etiã ab omni odio aliena, nec peruagatam, & hamilem, sed illustrem, & grauem, & virtutum exemplis abundantem, & varijs, inopinatisq; casibus cum delectatione quadam admirabilem, ut imperiorum fortunas, gentium instituta, ciuitatum mores, clarorum virorum vitas: qua habent ad resp. prudenter administrandum, & ad bene, beate, viuendum satis apta & idonea documenta. Nam si recte inquit Halicarnassæus) qui res scitu indignas, aut humiles, & ignotas, aut que obsint exemplis historia committit, a qua & veritas, ac prudentia, & sapientia precepta peti solent, tum mores suos malos aperiunt, siquidem oratio imago est animi, tũ laudẽ nullam consequuntur sibi & alijs iniqui. Nec assentiar tamen eidem Halicarnassæo dicenti in eo libello, in quo historicos inter se cõfert, tantum res gratas, & incundas eligi debere, ac Thucydidem reprehendenti, quod patrium bellum malè fortunatum scripserit. An obsecro solum ad gratiam, & voluptatem historias scribimus? Quod si utilia scribenda sunt, atque ea censemus esse utilia, que ad institutionem vitæ, & mores faciunt, cur inuile erit malorum causas, & inde maia cibus suis demonstrare qua cautius deuitent? Et qui de virtute disputat philosophi, non ne etiam vitiorum rationem, & naturam explicant, qua fugias? quanquam ea, que possunt animum ad turpitudinis cogitationem aliquã traducere, pro honestatis decoro prætermittenda existimo, aut leniter, & obscure notanda. Ac impudenter facere, & indecore Suetonius videtur, cum vnius cuiusque turpitudinem nulla id rerum necessitate poscente

cente singillatim & accuratius persequitur. Vbi uniuersur, materia genus historicus elegit magnum inquam, illustre, & utile, ne illud negligenter, & incitè tractet non modo sine ullo decore, & ornatu, sed imprudenter etiam, & temerè omnia explicando. Etenim si eorum, quæ à veteribus scriptoribus memoria prodita sunt, historiam scribere instituit, meliores authores sequatur magis, probatos: quorum auctoritati, & fidei standum omnino est; quoniam ea, quæ narant, à nostra memoria longè absunt: sui verò ea scribit, quæ suis temporibus gesta sunt, quando omnibus rebus vnus interesse non potuit, nec cuncta spectasse, et plerunque res variè, nec vno modo referantur, omnia (quod se Thucydides fecisse testatur) pro se diligentissime inquirat, omnes audiat, cum omnibus colloquatur, & isdem saepe de rebus omnes percontetur: nec tamen omnibus fidem præstet, verum his, qui libere nullo neque odio, neque amore commoti res ipsas pronuntiant, atque ea dicunt, quæ ad veritatem, & communem magnorum hominum opinionem, & assensum propius accedere videntur. Licet quoque interdum quædam, quæ occultiora sunt, probabilioribus coniecturis colligere; alioquin incerta pro affectu animi ne diuinet, nec dubia sequatur pro veris: & alios interdum modestè refutare licet, quo veritas magis eluceat, et ad verisimiliorem dissidentium sententiam ire; quod factum à summis scriptoribus non est quod alij reprehendant. Et quamuis ex hominum opinione multa pendeant, tamen auctoritati doctissimorum hominum inmitti semper tutius erit. Postquam igitur uniuersam materiam historicus collegit, ante oculos totam exponet, ut videat quæ ex ea seligere, quæ rejicere,

ere, qua dicere, qua tacere conueniat; quoue pacto re
 his coagmentare historiam, atque unde incipere, ubi
 finire, quo ordine singula coniungere oporteat, ut unū
 quasi corpus conficiat, quod principio, medio, sine con-
 fter; quodque é coherentibus inter se partibus ritè,
 ordineq, compositum dignitate forma, & specie com-
 mendetur. Nam rerum delectum non solum in uni-
 uerso genere materia, sed in singulis etiam partibus
 habere debemus; quo solū res memorabiles, & digne
 literis custodiantur: quandoquidem historia finem
 utilitatem ipsam statuimus. Humilitatem enim re-
 rum historia dignitas aspernatur; & ad docendum
 exemplis illustribus opus est. et inepti est leuiter ea,
 breuiterq, attingere, in quibus totum negotium ver-
 titur; ea verò, qua nullius ponderis sunt, copiosius scri-
 bere. At quidam vel rerum ignari, vel hebetes, ino-
 pesq, iudicij non videntes qua tenere, qua respuere,
 qua tacere, qua pronuntiare conueniat, ad leues quas-
 dam, & inanes commentationes, & ineptias digre-
 diuntur; & summam rei negligentes minima quaque
 pertractant: qualis ille est apud Lucianum, qui me-
 morabile, & maximum bellum leuissime percurrit, &
 in cuiusdam ignobilis viri peregrinationem deueniēs
 eò usq, progressus est, donec fontem sorte quadam of-
 fendit: in quam nisi incidisset, sit inuentus esset. Quid
 hoc est aliud, quam optima negligere, pessima carere?
 & lineamentorum artificium ignorare, & in cornu scā-
 tium pigmentorum admiratione persistere? Equidem
 qua nullius, aut quam minimi momenti sunt, neque
 ad mores, neq, ad parandam prudentiam quicquam
 conferentia quid decet explicare? aut etiam poētas
 imitari, qui omnium pene militum, & ducum, quem-
 admodum

admodum quoque mortis, & vulnerum genera ambitiose nimis persequuntur? Sed illi delectationem aurium, & amplificationem petunt; historicus utilitatem, & brevitatem amat. Nominabit quidem suis nominibus primarios duces, scilicet rerum gestarum principes, & authores: uno vero communionis, & societatis nomine reliquos omnes nominabit. Nec si quis etiam non adeo illustris homo aliquod facinus praeclarum, & singulare fecerit, aequum tamen est eum sua laude privari. Caesar lib. v. de bello Gallico T. Pulphij, & L. Vareni egregia quadam fortitudine militum excellens illud facinus commemorat, quo uterque alterum periculo liberavit, cum alterius gloria uterque invideret. Nec Livius equestrem pugnam Claudij Asellij Romani cum Taurea capano silerio involuit: in qua tanta Romani virtus ericuit. Et à Iustino Cynegyri cuiusdam militis Atheniensis ad Marathoniam gloria summis laudibus celebratur: qui post longam cadem persequens hostes fugientes, ad litus onustam navem dextra comprehendit, nec dimisit, prius quam manum amitteret; tunc amputata dextera sinistra navem tenuit; qua etiam abscissa morsu arripuit, & veluti rabida fera manibus obruncatis dentibus dimicavit. Clara enim per se ipsa est virtus, neque se in occulto esse patitur. Quod si quadam humiliora videbuntur, quam ut narrentur, paritura tamen aliquam narrationi obscuritatem, si omittantur, brevissime tum illa expedies. Neque enim in leuioribus rebus gravi historico immorandum est, nec silentio quicquam praetermittendum, cuius ignoratio historia perturbetur. Equidem haec summa laus scriptoris est nec redundantia dicere, quae est men-

re effluant, nec manca, qua rerum cognitioni officiant.

De collocatione rerum

CAP. VII.

ET ne huc, illucq; historia vagetur, tenendus est quidam ordo, & rectus quasi cursus descriptionis. Et quoniam omnis actio principium habet, progressum, & exitum, causa, que ad agendum aliquem impulit, cognoscenda est primo, & cum causa consilium. que licet eadem esse videantur, quod inde acta, euentusque dimanent, sunt tamen ratione quadam diuersa. Nam causa dicitur, ut dominatus cupiditas, vlciscenda iniuria libido, timor maioris periculi, & mali, odium alicuius, & amor, & quidquid nos ad agendum inducit; consilium verò est excogitata ratio faciendi. Quae vero agimus, aut impetu quodam animi, & affectu, aut ratione agimus vel euitandi alicuius incommodi gratia, vel commodi consequendi. Nam quae vi agimus, nullo pacto per nos agere dicimur. nec voluntaria sunt quae casu contingunt, sed ad supremam, diuinamq; vim referuntur: siquidem facti fortunaq; nomin. iam nos Christiani sustulimus è nostro loquendi genere, et usu. Quibus de rebus modice, & prudenter historicus loquetur quoad spectabit ad rei gesta explanationem. Quod si ignorantia principiorum magnam obscuritatem in reliquis affert, & historicus actiones non bene explicarit, nisi rerum causas, & consilia bene perceperit. Cognitis autem causis reliqua melius intelligentur, & veriora putabuntur. Aperiet autem causas Polyby documento eas, quae coniunctae sunt cum rebus
 ipsi.

ipsis, atque temporibus, quæq; necessario quodammodo illis congruere videntur. quanquam interdum, si res ipsa postularit, paulò altius repetere causas, et tempora conceditur, dum breuiter, & summam recensentur. Salustius tamè nimis alte principium duxisse iudicatur; qui Catilina coniurationem scripturus ab Urbis origine principium sumpsit. Causarum, & consiliorum explicationem sequitur apparatus; tum eorum narratio, quæ ex his profecta fuerunt distinguenda ab historico modis, locis, & temporibus; tandem exitus rerum declarandus est, & ea, quæ comitata sunt euenta; prudenterq; explicanda sunt quæ è sapièntibus consilijs, quæ è temeritate, quæ è casu aliquo euenère. Notanda sunt etiam quæ vel ante rem, vel in re, vel post rem diuinitus cõtigerunt, ut prodigia, ut oracula, ut sanctorum hominum voces, atque ea, quæ raro accidere solent. Quæ licet naturalia sint, non tamen accidunt absque aliquo portento, & diuini numinis ostensione, ut terremotus, eluiones, aëris conflagrationes, defectus solis, & cometa calamitatum prænuntia, atq; alia his similia. Caterum per singula persona, & rei attributa diligenter, & accuratè percurrendum est, quæ omnem actionis imaginem, & naturam exponunt. Persona præter nomen attribuuntur genus, patria, natio, disciplina, studium, liberi, propinqui, affines, amici, conditio, honores, potestates, diuitiæ, libertas; & quæ in corpore spectantur, sexus, ætas, figura, valetudo, vires; atque animi affectiones, & virtutes, & vitia: Rem vero circumstant, causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus, & huiuscemodi alia: in quorum tractatione Rhetores summo opere elaborant. Sed ista quoque singillatim magis videnda sunt.

sunt, quæ totum negotium complectuntur, facultas, occasio, euentus: quemadmodum Polybius, ne quis dubitaret quibus viribus freti Romani ad vniuersi orbis imperium aspirauerint, eorum vires, & opes primum ostēdit; tum quam occasionem, & opportunitatem nacti fuerint bellum alijs gētibus inferendi; postremo qua successerunt ordine enarrat, cades, vastationes, deditiones, triumphos, commutationes fortuna, et casus. Sic ergo, ubi rerum delectum historicus habuit, tum breuiter rem vniuersam perstringet, & quasi quodam corpus adumbrabit, ac in summa quedam capita rem omnem diuidendo historiam articulis, mēbrisq; discernet, singulisq; ordine collocatis, & forma historia inducta dictionem quasi colorem adhibebit: veluti pictores primum animo simulachrum concipiunt, deinde effigiem in tabula mollibus quibusdam lineamentis conformant: postremo pigmenta artificiosè, & accuratè aspergunt, vniuersas, & eminentias colorum varietate distinguunt, summoq; labore, & industria picturam absoluunt. Hoc est rem ipsam primo per figuram comprehendere, tum comprehensam explicare, & ornare dicendo. Ipse autem ordo naturalis erit, & rectus, ut res non aliter narretur, quam eo, quo ab authore gesta est, modo; nec ulla res confundenda, nec præuertendus exitus rerum: cuius expectatione lectoris animus detinetur, sed temporum ratione, & natura rerum seruata ea, qua sunt tēpore priora, & necessitate existendi, sicut euentis causæ, priora quoque collocabuntur, itaque euenta post consilia, & causas sequentur effectus; & consequentia antecedentia; atque eo pacto singula inter se componentur, ut de mi vel transferri nullo modo possint.

De multiplici Actione

CAP. VIII.

CÆTERVM historia aut simplex est, quæ rem unam, uniusq; modi complectitur; aut multiplex, in qua variæ res, diuersi euentus, dissimiles exitus continentur: quale est bellum Punicum, quod maxima varietate ducum, & locorum gestum est. Si narratio est simplex, in una tantum re scriptoris animus, cogitatioq; versabitur; nimirum ut rem ipsam eodem, quo gesta est, ordine exponat. Vnde ne rerum simplicitate, & simili semper, & odiosa narratione lector historiam fastidiat, pluribus illam ornamentis rerum, & verborum illustrare conetur. Sin varia est, multiplexq; narratio, summo iudicio, & prudentia distinguenda erit, ne varietate confundatur. Nec difficile est eas actiones ordinatè disponere, quarum alie ex aliis proueniunt, aut tempore alijs antecedunt. nam docet sum ordinem tempus ipsius. Nec tam profecto locorum hic, quam temporum rationem obseruabimus. Nam si locorum ordo absit, non ita res obscurantur, ut si temporum confusio, & perturbatio insit: quandoquidem consilia, rationes, cause, euenta rerum non eque locis, ac temporibus distinguuntur. quorum ordinem qui non tenet, totam historie narrationem obsecat. Quid enim illi non erit obscurum, qui ignoret quid quoque tempore gestum sit? Perturbatio enim temporum omnem scientiam antiquitatis tollit. Atque hoc certe vitium historie mihi maximum videtur, si tenebras afferat, quæ lucem afferre debet. Tempus autem notabimus eo modo, quo in publicis scripturis, monumentisq; signatur. Neque anni, annique

partes solum, & menses, verum etiam dies, noctes, hora, ac momenta significabuntur, si quam afferat eorū cognitio utilitatem. Sed cum iisdem temporibus multa geruntur inter se diversa variis in locis, veluti quo tempore Annibal Italiam vastat, Scipio Hispaniam domat, tunc proscriptoris prudentia liber est ordo; ut quam rem prius velit commemoret. At rem unam prius eo scribendo deducet, donec capi possit; mox ad aliam sese conferet, quam eodem usque deducet, quoad eius imago appareat servata semper, & notata eadem temporis ratione. Sed ita ratio temporum servanda est, non ut res temporibus interpunctim, quod in annualibus fit, sed rebus tempora accommodemus decursum quendam perpetuum, & tractum legentes, ac ordientes historiam quasi telam continentem, quo tota facies rerum, & connexio explicetur. ad quas interim distinguendas obiter, cum opus fuerit, tempora notabuntur, quae rerum gestarum rationem sequantur. Et Dionysius Haliarnassensis Herodotum laudat, quod res inter se belle, et artificiose coniungat, nec ad unam rem transeat non alia prius absoluta; ut multis argumentis corpus unum conveniens, secundumque consentiens efficiat: minus Thucydidem probat magis tempora, quam rerum cursum observantem, & qui narrando quae eadem aetate, vel hyeme gesta sunt, alia attingat, alia imperfecta relinquat. Itaque corpus unum multas in partes scindit, ut lector vix animo, & cogitatione rem ipsam assequatur. Non igitur rerum ordinem, non temporum, non locorum, non causas, non effecta prudens historicus permiscabit, sed cuiusque rationes, & eventa separatim, & distinctè narrabit; nec ex una re in aliam transibit, nisi priorem, ut patet,

prius explicarit, ne cogatur ad eam, quia inuolutans
 obscuritate reliquit, confusus iterum reuerti. Quod
 si locorum ordinem, & situm aliquando sequetur,
 non tam illum à propinquieribus sibi locis inchoa-
 bit, quam sumet ab his, quæ maiorem cum re habent
 cognationem: & per omnia vagatus loca nullam oc-
 casionem prætermittet, atq; eadem tempora quate-
 nus fieri poterit omnibus attribuens ad omnia festina-
 bit. Transitiones autem, quibus utetur, non coactæ,
 sed artificiosa quasi à re ipsa aduocate videantur.
 Neque non erit vnum bellum Punicum, vnâq; histo-
 ria, licet multiplices, variasq; res complectatur: quan-
 do ab isdem causis omnia profecta ad eundem exitum
 spectent. quemadmodum membra corporis, quamuis
 dissimilem figuram habeant, & magnitudinem, di-
 uersisq; officijs fungantur, vnum tamen corpus com-
 ponit, atq; omnia ad ipsius tuitionem, & salutem prospe-
 ctant. Nec repugnauero Valerium Maximum inter
 Historicos annumerandum non esse, quippe qui nullam
 perpetuam narrationem teneat. Docet tamen graui-
 ter, & acutè, quis fructus ex historiarum lectione capi
 possit. Nec verò opus est morere ne repugnantia, &
 aliena à re narrentur. nam quadam vitia ita mani-
 festâ sunt, vt inutilis sit omnis illorum animaduersio.
 Atque hæc ipsa præcepta sequemur in eorum vitis de-
 scribendis, quorum mores ad sequendum, vel fugien-
 dum aliquid exemplo esse possunt. Siquidem atatis
 gradus obseruabimus, et acri iudicio consideratis per-
 sone, reiâ, attributis non solum quæ quis gesserit, sed
 etiam quæ sapienter, acutè, & eruditè dixerit, referre-
 mus. Neque tamen omnia aut dicta, aut facta com-
 plectemur, sed ea dumtaxat, quibus hominis mores, et
 affe-

affectiones animi tanquam in tabella imago, & simulachrum exprimantur: non secus atque pictores in oris pictura, & lineamentis plurimum artis, & studij ponunt, quod inde morum indicia capiuntur. Sed & quandoque ipsi vitarum scriptores ordinem vite, atatumve non tenent, verum in certa capita res digerunt; quod fecit Suetonius. His ipsis quoque preceptis cōformatur ea historia, que uniuersam quandam actionem aut mundi, aut gentis, aut ciuitatis amplectitur: ut videlicet primum origo rerum ostendatur; mox quo pacto aucte sint, & in quod fastigium peruenerint explicetur; demum quis exitus fuerit iuxta ac tempora tulerint, prudenter, breuiterq; narretur. Igitur in scribenda historia primum initia rerum, tū progressus, postremo finis semper erit spectandus. Hac de electione, & collocatione rerum summam dicta sunt: nunc de ornatu, qui grauis, cultus, & honestus esse debet, qualis matronam decet, non meretricius ille poetarum, pauca dicenda erunt.

De Digressionibus, Descriptionibus,
Concionibusque interponendis:

CAP. IX.

Ac porro descriptiones populorum, & illustrium personarum, ut Ingurtha apud Salustium, & apud Lium Annibalis hominum ingenia, moresq; declarant: regionum quoque, & oppidorum, montium, nemorum, portuum, fluuiorumq; descriptiones plurimum ad rerum ornatum, & perspicuitatem conferunt: que rem ita suis ornant insignibus, & ante oculos po-

nunt, ut cerni, non audiri videatur. Nec locorum modò, verum etiam temporum descriptiones, atque aliarum rerum, ut munitio, obsidionis, machinarum, pugna, triumphorum, alicuius apparatus, & pompe spectant eodem: quibus & aptè utendum est, ne, tanquam alterius generis pannus, male assuta dicantur, & modice sine fuce, & affectato nimium apparatu, ut omnis ingenij, & doctrina ostentatio, ostentationisq; suspicio euitetur. Nihil enim aequè hominem homini odiosum reddit, atque arrogantia. Porro in describendis locis ne quid à vero absumus, locum ipsum oculis spectasse tutius erit, quàm auribus ab alijs percepisse: ut Salustium ferunt, quo maiore fide bellum Inguurthinum scriberet, Africam peruagatum esse. Neque solum descriptionibus, sed quibusuis etiam alijs digressionibus adsit modus, & temperantia; ne licet à re declinent, non tamen cum re aptè cohæreant, longiores sint, quàm deceat. Voco autem digressionem cum à re proposita in aliam declinamus, sicuti Linius in transitum Alexandri in Italiam, & Salustius in mores Caesaris, & Catonis digressus est. Et apud Oratores præsertim in genere demonstratio; et apud poëtas, qui se totos ad delectandum compararunt, frequentiores sunt, & longiores digressiones; apud historicos vero rariores, & breuiores: qui in vitio essent, si qua digressionem delectationis solum, non etiam euidentiæ gratia vterentur. Est autem cur digredi liceat, si lectorem inspicias, ut aliqua varietate recreetur; si rerum naturam contempleris, ut dilucidiores fiant, & cultiores, ipsaq; historia dilatetur, et ornetur, alioquin sterilis, & ieiuna. At vero quidam leuioris ingenij homines, quasi rem ipsam fastidientes, nullam non ca-

plant

ptant digrediendi occasionem ad eloquentiam, & cruditionem alicuius rei venditandam, neque ad digrediendum vocari se prius ab ipsa re, quod prudentiores faciunt, patiuntur: faciuntque, ut infantes, et inerediti habeantur, quod neque modum, neque locum obseruent. Videre enim quid deceat, hoc est caput bene scribendi. Thucydides autem magna prudentia, & grauitatis scriptor his digressionibus apte et moderate utitur; neque nimium vagatur, sed digressus statim reuertitur, ut illi veluti fugientem hinc inde res omnes apprehendant. Ita breuiter rem omnem explicat, & ornate. Verumtamen ad amplificandum, & rerum varietate distinguendum, ornandumque opus, atque ad prudentiam, et mores vim habent magnam conciones, & cohortationes. Nec personam tamen ullam historicus effinget, sed loquentem modo interponet, ut creditur esse illam fuisse locutam, cum eadem verba referri non possint. Id quod ingenium solers, & acre iudicium, & multarum rerum cognitionem quaerit, ut loquentium moribus, & natura conueniant, qua dicuntur. Quid enim magis arduum est, quam aliorum mores, animos, orationem inducere? & in illorum sese conformare voluntatem, atque naturam? Qua quidem re nihil est in poesi difficilius: nullisque locus mihi videtur historico relictus, in quo magis vim dicendi ostendere, rerum causas, & consilia melius explicare, laudare, & reprehendere liberius possit, quam ubi alios dicentes imitatur. Primum igitur non quacunq; persona, sed illustres, praestantes, & dignae pro historia grauitate inducentur non quacunque de re, sed de grauibus, maximisque rebus concionantes sapienter, & prudenter seruato personarum decore. Dicet

grauitate, & seuerè Cato, ad populi gratiã Caesar, Ma-
 rius agrestis homo, & solum ad arma natus bonarum
 artium studia, doctrinasq; contemnet. nec expauescet
 vir fortis, & audebit imbellis; & de suis quisque stu-
 dijs, non de aliena facultate disputabit. Neque solum
 per se, verum etiam rei, loci, ac temporis habenda
 ratio semper est. Nam breui hortatione, tanquam sti-
 mulis opus est, cum instat, urgetq; necessitas: longior
 verò desideratur oratio, cum rerum conditio postulat,
 licetq; etiam per tempus, quando animi languescunt,
 et torpent, atque aut monendi sunt, aut inflammandi.
 tum in exercitu classicum dicere oportet, in Senatu de
 administratione reip. deq; his, qua ad civilem pru-
 dentiam, & felicitatem pertinent. Quis illam Marij
 apud Salustium orationem, in qua negligit studia li-
 terarum, si ante pugnam habeatur, non merito repre-
 hendat utpote à re, & loco alienam, atque etiam pro
 tempore longiorem? cum apud populum Romanum
 habita in comitijs cuiuspiam videri longior fortasse pos-
 sit? Nō dicam quod haud scio qua ratione aliqui ora-
 tiones funebres ab historia remouendas esse censent:
 quando pulcherrimum earum exemplum apud Thu-
 cydidē legamus. Sanè Trogus (ut refert Iustinus) re-
 prehendit in Lulio, & Salustio quod directas oratio-
 nes operibus suis inter serendo historia modum exce-
 serint: idem in Thucydide carpere potuisset. Vocant
 (ni fallor) directas orationes eas, qua per primam per-
 sonam pronuntiantur; obliquas, qua per tertiam, ut
 illa Mithridatis est apud eundem Iustinum. Profe-
 cto mihi ut pro re, loco, & tempore breues, & apte cō-
 ciones placent, sic nimium frequentes, & proluxae, ac
 quacunque de re susceptae orationes nō admodum pla-
 cent.

cet. nam rerū gestarū cursum retardāt, & multa præter rem sapius amplectuntur. In quarū artificio multis mirus est Linius, nihilq; mihi videtur eo inferior esse Thucydides. Contra sunt, qui eruditionis expertes, nec magni iudicij homines dialogifimos quosdam, & sermones intexunt, & hortationes loquacissimas, & frigidissimas; insulsa omnia sine condimento, sine eruditione, sine acumine, sine iudicio, sine eloquentia, & ornatu orationis. Enimverò qui rerum, personarum, temporum, locorumq; decorum non videt, is in omni re graviter peccat. Quod decorum contineri arte non potest; prudentia, & iudicio tenetur. Ergo digressionibus, descriptionibus, concionibus, hortationibus mirum in modum locupletatur, & illustratur vehementer historia: quæ, nisi moras quasdam, & respirationes haberet, nimis animum lectoris intenderet; & satietatem afferret, si non aliqua varietate rerum condiretur.

Quod veritas fundamentum,

& vita Historiæ sit:

CAP. X.

QUIDAM vero historico negant licere orationem ullam interponere, quod illam fingere oporteat; nihil autem fictum historia recipiat. Verum alia est rerum, alia verborum ratio: illa possunt, ut gesta sunt, explicari; ista, quemadmodum pronuntiata sunt, referri nullo pacto possunt. Et si in obscuris rebus licet quandoque probabilitatem sequi, non idem licebit in verbis? Si res verbis immutaretur, non hoc certè in-

iuria negarent : sed quando orationes rem melius exponunt , & ornatius , idq; factitatum a summis scriptoribus , & a magnis hominibus probatum videmus , quo nos iure , quâue autoritate damnabimus ? Nec se verborû , sed rerû pronuntiatorê historicus profite- tur : quas vere expresserit , cum nihil finxerit , nec recensuerit ea , que facta non sunt , nihilque nimis præ animi vitio depresserit , vel extulerit , explicatif- que ritè causis , & euentis distinxerit suis quaque modis , temporibus , & locis . Neque abfuerit à vero , si non omnia dixerit , que rem circumstant , dum sum- mam totius rei aperiat . Atque hæc est , que aliquan- do cernitur inter scriptores dissimilitudo ; quod non omnes eodem modo rerum , & personarum attributa persèquuntur . Etenim historia fundamentum , fir- mamentum , spiritus , & anima est veritas , absque qua nullam neque formam , neque fidem habebit . Reti- nebit quidem sine elegantia verborum , & senten- tiarum ornatu nomen suum ; at sine veritate nullam vim , nullam auctoritatem , ne nomen quidem suum retinebit , nec se tueri , nec defendere ab ullius vitu- peratione , & reprehensione poterit : & mutata iam figura non amplius historia , sed fabella quadam ina- nis , & commentitia res dicetur voluptatis tantum gratia , non etiam utilitatis inuenta . Quamobrem hæc prima , hæc maxima lex in historia omnium eruditissimorum hominum sancita consilio est , ne quid falsi dicere audeat , ne quid veri dicere non audeat .

2 Nam ea solum de causâ historias legimus , ut res gestas , non fictas agnoscamus ; quarum lectione ad pru- dentiam , & veram laudem excitemur . Quod si fal- sa pro veris narrentur , illorum exemplis , non secus

ac falsis, fictisque testimonijs decipiemur. Vnde vana, & falsa scribere, quid aliud est, quam hominibus imponere? quidque iniquius, & magis contra officium scriptoris est, quam commentitijs rebus veritatem inquinare, & adulterare sanctam historia legem? Aut quis, obsecro, lector nō grauiter ferat, si deceptum se senserit, cum intelliget falsa esse, quae pro veris accepit? Si historia est (ut sapientes viri voluerunt) speculum rerum, quale speculum illud est, quod reddit imagines dissimiles, & tortuosas? Si est lux veritatis, & imago, quae nam lux ista putanda est, quae veritati tenebras offundit? aut quae imago, quae difformis est, & rerum confictarū potius simulachrum, quam verarum effigies? Atque hoc est vel praecipuum inter historiam, poësimque discrimen; quod in historia omnia ad veritatem referuntur, in poësi ad delectationem pleraque. Neque vero solum falsa non dicet, sed ne vera quidem ullius metu, vel amore occultabit; & simplicem veritatem plura faciens, quam cuiusquam hominis gratiam, vel offensionem rem ipsam seu male, seu bene gesta sit aut ab amicis, aut ab inimicis, nihil vel addendo, vel diminuendo, vel dissimulando ingenuè, & sincère narrabit. Non enim equum est, neque sancta historia legi consentaneum tuorum errata tegere, & factum aliquod in insigne laudibus extollere, hostium vero malefacta mendicis incessere, & praecleara facinora silentio praeterire: nec tum historiam scriberes, sed tuorum causam contra aduersarios ageres; nec historici personam gereres, sed oratoris. Itaque Liuius plus aequo fauisse Romanis videtur quibusdam, & Salustius non bono animo subituisse quae Ciceroni

à Senatu ob oppressam Catilina coniurationem summa cum laude. & benevolentia decreta fuerunt. Quin etiam videre quosdam licet, qui non rerum narratores, sed in historia laudatores se declarant in principum laudes euagantes, cumque praestantissimis imperatoribus illos conferentes, & laudibus afficientes penè diuinis. Quae comparationes ab oratoribus recepta in historia sapienter vitiosa sunt. in quibus & nimis, & ineptis saepe, neque necessarijs Theopombum deliquisse Halicarnassens iudicauit. Ac magnifice Alexander ille Magnus librū Aristobuli, in quo multa de se in certamine cum Poro Indorum rege suscepto mentiebatur, quod se falso laudari, & adulari sentiret, in fluium proiecit, eadem poena dignum esse dicens auctorem, qui pro se ipso depugnans singulari certamine tanta perpetrasset. Dum igitur isti laudationibus exornare historiam volunt, & encomijs veluti fucō illinire, deturpant, & enervāt, ignorantes id pulchrum, & decorum esse, quod est cuiusque natura proprium, atque conueniens: maluntque aut eius, quod decet, ignari, aut affectu aliquo deprauati breuem aliquam, & inanem gratiam aucupari, quam sua fame, veritati que, consulere. Quod peculiare totius Graeciae vitium fuit, vel ostentandi ingenij gratia, & eloquentia, vel suorum facta exornandi liberè in historia metiri, adeo etiam apud Herodotum, quem historia patrem appellant, & apud Theopombum sunt innumerabiles fabulae. quod in laudationibus plerisque accidere solet, quia multa pro veris falsa pronuntiant. Prudenterque Thucydides historiam Herodoti fabulosam videns, multisque mendacis, & figmentis scatentem, quamuis illi omnes admirarentur, tamen confessus est se verita-

eis studio perpetuo duraturam possessionem posteris relinquiturum. Quid? quod nonnulli quasi mercede ad scribendum conducendi, veritatem, & historiam venalem exponunt? Quod si quibusdam explicandis aliquando periculum aliquod graue fortunarum, aut vite scriptori ab aliquo imminet, quod in his ille turpitudinem suam notari sentiat, personam aliquam artificiose, & cautè loquentem inducat, à qua explicentur, aut exprobrantem hostem, aut desiderantem amicum: quemadmodum poëta cum in scena quid palam fieri vetat aut probabilitas, aut pudor, quod nullo tamen pacto ignorari, sileriue oporteat, personam aliquam effingunt, quæ verbis illud coram exponat. Quod si quadam etiam fortè occurrant scribenda, quæ humanam fidem excedunt, veluti portentia, & miracula, aut his similia, quæ Linius, et Dion vsq; ad superstitionem obseruarunt, prudens scriptor ita illa referat, non ut quicumq; neget, vel affirmet, sed in medio relinquat, ut de illis, pro sua quisque sententia iudicet; sibi nullum periculum inde sit.

De interponenda scriptoris

sententia. CAP. XI.

LICET tamen scriptori interdum sententiam suam interponere, prudenter aliquid admonere, quæ consilio, quæ temerè, quæ casu, quæ diuinitus acciderunt, sapienter explicare, atque expositis rationibus, quæ bene facta sunt, probare, & contraria breuiter reprehendere; hoc est docere quem fructum lector ex historia possit, debeatq; percipere; sed modeste tamen absque vlla ingenii vanitate, ut bonum, et prudentem scri-

scriptorem decet, non ut oratorem, aut philosophum
 agat. Et quoniam non aliter loquimur, neque res in-
 dicamus, quam affecti sumus, moresque in ipsa ora-
 tione elucet; siquidem talis est cuiusque animus, qua-
 lis est oratio. Nam honores ambitiosus, diuitias auar-
 us, arrogantiam superbus, iustus ac iustitiam, sapiens
 prudentiam, studiosus virtutem, & integritatem so-
 nat; historicum, qui se totum ad veritatis, & virtu-
 tis studia comparauit, virum bonum in primis esse o-
 portet, cuius orationi fides habeatur. Xenophon Dio-
 nysio Halicarnasseo praese fert mores sanctos, iustos,
 faciles, constantes, ac in summa omnibus virtutibus
 ornatos; Philistus vero adulatorios, sordidos, et hu-
 miles; Herodotique animus lenis videtur, & mansue-
 tus; at Thucydidis acer, & rigidus. Quae animi affe-
 ctiones saepe sunt pro hominum ingenio, studiis, & ata-
 te dissimiles; tamen vero solum digna vituperatione, cum vi-
 tio corrumpuntur. Semper autem bonus historicus sit ad
 laudandum quam ad reprehendum procliuor, quod bone
 moris indicium esse ducitur: et a potiori parte genus de-
 monstratiuum Rhetores laudatiuum appellarunt. Nihilominus
 si quid laudandum, aut vituperandum est, bono mo-
 do id fiat, ne adulari, aut calumniari quempiam videaris.
 Non enim in iudicio versaris, aut foro, ut aduersarium
 crimineris, aut alicuius vitia, & facta cocerebres. Ete-
 nim bono viro nulla turpior nota iniuri potest, quam
 adulationis. & Theopompo vitio datum est, quod
 inuidiose nimis, et acriter in historia quosdam insecta-
 retur: quam rem ita in studium, & exercitationem
 verterat, ut accusare magis, quam scribere histo-
 riam crederetur. Videndum est ergo quos, & quae
 laudemus, vel reprehendamus; insignes inquam

personas, & ea, qua in rem presentem pertinent,
 neque ea leuia, sed magna, et grauis, et vnde ho-
 minis animus, et studium dignosci possit. ac vitium
 est calumnia, vel assentatione in alienas a re dispu-
 tationes abduci. Nam si facti cuiuspiam temerita-
 tem reprehendis, non etiam in auaritia accusationem
 diuerter, qua nullum habuit cum temeritate com-
 mercium. Equidem in scribendis vitis omnes animi
 affectiones, & studia, & facta, & dicta explicanda
 sunt, qua hominum ingenia, morisque declarent: in
 alicuius autem rei gesta explanatione solum ea notan-
 da, qua in presens opportuna, & apta, nec aliena
 iudicantur. Omnino reprehensiones, aut laudationes
 breues esse debent, & significata, potius quam expre-
 sse; quando narrationis contento cursu, & absque
 ulla interpellatione efferatur oratio: & quia nullam
 moram pati posse videtur, nihilque velle recipere, nisi
 quod opportunè interueniat, loco apponantur, & op-
 portuna, & rebus idonea; qua ornamento potius sint,
 quam impediamento. Itaque breuis, & acuta sententia
 interponenda est, qua facile in animum penetret, fir-
 miterque inhaereat: qualis est apud Salustium illa de
 Metello, Vir egregius in alijs artibus nimis molliter
 aegritudinem pati. At quanti hominis hoc sit, quis non
 videt? prudentis, grauis, benemorati, eruditi, rerum
 humanarum usum habentis, & aequissimi viri: quem
 nulla perturbatio, affectusque commoueat; qui ve-
 ritatem cuiusvis gratia, et offensionis praefrat, in re-
 prehendendo seuerus, et grauis censor; qui praclare
 facta merita laude non defraudet, nec commineat.
 delinquentibus, non plus alteri tribuens, omnibus
 beneuolus, nulli addictus, sui iuris, suis legibus viuens,

non quid hic probet, aut ille, nec quid cuique placeat, displiceatq; sollicitus, sed tanquam hospes, & peregrinus commendet libero animo laudanda, & damnet vituperanda. Optimum vero consilium hanc in rem dat Lucianus, ut ab omni affectione seipsum scriptor expediens tanquam ex alto, ut Iuppiter apud Homerum, res humanas inspiciat, nullam ipse in partem animum, & studium appellat; & quid quisque sentiat, & agat, & quid cuique eueniat contempletur, & sagaciter cuiusq; conscientiam intueatur, omnium consilijs intersit, teneat omnium mentes, praesens sit omnium actionibus, speret, metuatq; cum omnibus, fugiat cum fugientibus, & sequatur persequentes; tum ipse libere, opportunè, & breuiter moneat quid facere oportuisset, & benefacta laudando, & reprehendendo malefacta grauem, aequum, syncerum, & prudentem ubique se iudicem praestet: neque enim solum bonus, & aequus iudex, verum etiam prudens esse debet, qui videat quid res, locus, & tempus postulent. Illa vero sententia, qua celebra quaedam dicta sunt pro hominum opinione vita vsui conuenientia (non tantum enim animi sensum, verum etiam hoc ipsum aliquando sententia significat) si aptè, & modicè interferentur, orationem quasi luminibus quibusdam, gemmisq; distinguunt. Praeclara illa est apud Iustinum, Quo fortuna, eodè etiam fauor hominum inclinatur: & apud Lium, Adeo spreta in tempore gloria cumulatior redit: & apud Salustium, Animo cupienti nihil satis festinatur: & apud eundem, Regia voluntates ut vehementes, sic mobiles saepe ipsa sibi aduersa sunt. Praeter ceteris autem rerum scriptoribus, ne Valerium commemorarem acrem in sententijs, in conclusionibus breuem, pa-

siter

riter & acutum, Plutarchum suspicere soleo; enim sapientes, & eruditi sermones, atque adeo morata oratio est, ut semper aliquid moneat, semper doceat, semper optimis moribus lectorem instituat: quonquam nimis interdum hac in re nonnullis videtur, quod à rerum gestarum narratione (quod etiam Polybio obiciunt) ad philosophorum scholas, & longiores de moribus disputationes distendatur. Sed hoc ille forsitan sibi magis, quam alijs scriptoribus licere putavit, quoniam vitas scriberet: in quibus (ut antea diximus) non omnia persequi oportet, sed dumtaxat ea, que mores, & animum inducent. Ideoque vitarum scriptores parcius utentes alijs digressionibus, concionibus, adhortationibus, descriptionibus, amplificationibus ad huiusmodi, que ad vitam, moresq. pertinent, disputationes liberius, libentiusq. vagantur.

Plutarchi
Laces.

De Cura verborum.

CAP. XII.

RERUM curam sequitur verborum ratio: qua in verbis simplicibus, & coniunctis sita est. Et simplicia verba debent esse Latina, non peregrina; nam qui Græce scribit, Italorū verbis non recte utetur; debent etiam esse propria, & usitata, qua rem maxime declarant, quæq. facile intelligantur, non aliena, inusitata, vetusta, obscura, & extra loquendi consuetudinem posita: quippe diluciditas cum in omnibus, sum in rerum narratione potissimum est necessaria. Ipsa est propria orationis virtus, sine qua nullam afferret utilitatem oratio. Seligenda præterea sunt verba grania, rem exornantia, digna, & rebus apta. Postremo seligenda,

D

qua

que incūditatē, lenitate, elegātiā, et nitore polleat; re-
 uiciēda uero aspera, exilia, uulgaria: atque ut fugien-
 da est uerborum humilitas, sic est abhorrenda (ut ar
 uerbo græco) Hippotyphā, quam ingentem, & nimium
 fastum Latine dixeris. Nec me latet alia esse natina;
 alia reperta uerba, sed facere, aut fingere uerba puto
 non amplius nobis licere, quibus Latinus sermo perit;
 nisi in his rebus exprimendis, quæ uerbis Latinis no-
 tata non sunt, sicuti sunt tormentorum, munimento-
 rum, nauium, atque aliarum rerum genera ueteribus
 ignota. Rebus enim nouis noua uerba imponenda
 sunt. in quibus fingendis aut analogiam aliquam se-
 quemur, aut deducemus à Græcis, aut rerum naturam
 imitabimur. Idemurq; his uerbis nouis, quæ boni au-
 thores inuenerunt, & usurparunt. At coniunctio
 uerborum fugato solocismo Latinitatem seruet, & a-
 met perspicuitatem sine ambiguitate, recto ordine, ne-
 que in longum dilata conclusione: tum apta iunctura
 lenis sit, & numeris opportunè cadentibus suauis, ac
 uerborum, & sententiarum pro rebus illuminata fi-
 guris. Et historico quedam sunt peculiaria uerba, &
 dicendi modi minus ab alijs scriptoribus uisitati. Nā
 mortales frequenter inquit pro hominibus, non itidem
 orator; desiderati sunt, hoc est, perierunt satis illi fre-
 quens, non uidem oratori; pacificare, omnino uerbum
 historicum est, pariterq; frumentari, aquari, lignari;
 suspiciens pro suspectum habens dixit Salustius, & in-
 restabilis pro infamis, & supplicia pro supplicationes,
 neque discordiosum uerbum respuit amator uetusti-
 tatis. Tu tamen ne eruditionem, & solertiam uendita-
 re iudicaris, uetusta uerba ne exquisito; quando Sa-
 lustius non effugit aduersariorum reprehensionem,

quod

quòd vetustam orationem affectauerit. Multa quoque historicus per infinitum modum incidit; quod à comicis, non adeo ab oratoribus vsurpatur: sepe etiam verba quadam reticet, sed qua deesse facile intelligantur, ut Dico, Respondeo, Gero, Sum, Facio; & multa sepe membra ab uno capite per iugationem connectit. Præterea remotiores quasdam figuras excogitat, & prope ad sublimitatem poeticam accedentes. nam dicit Annibalictus tragula femur, quod orator nunquã dicere auderet; & maior pars vulnerati, & singulari numero pro plurali, et tempore præsentis, tãquam præterito, & infinito verbo pro gerundio poetarum more aliquando vitur. Nec frequens tamen, & audax in transferendis, & conformandis verbis, sed contentus esto his figuris, quæ radii leuent, non admirationem, & sacietatem afferant; quoniam decet historicam orationem grauem esse philosophicam dignitatem quodã modo redolentem, & ad leuandum fastidium cuiusdam poeticæ suauitatis participem, ornatamq; mediocri cultu, ne officiat veritati nimius splendor elocutionis. Neque in oratione solum, verũ etiam in vita peccatur ex nimia cura, & appetitione, quam affectationem prope poeticam, & declamatoriam penè similem in Herodoto Lucianus aduertit. Porro genus orationis in historia esse debet lenè, fusum, temperatum, & sine asperitate aquabile. Quod verũ orũ concursu fiet neque horrido, neq; hiulco, sed quodam modo coagmẽtato, ac leui sine vocalium inter se occurru, sine asperiorum consonantium commixtura, sine verborum vitiosa traiectione, labetibus opportunè numeris, & quasi fluentibus, molliterq; cõclusis. Cum autẽ fufum dixi, nõ diffusum verbis, nec sensus redudãdas intel-

ligi volo; breuitati enim studet historia; sed quod nimis concisum, & minutum non est, quod non intempesti: exn^o: at. neque subsidet, quod leniter, & aequaliterq; dec. . . , et ut amnis quidam molliter labens, nō imbre crescens, & rapide fluens ut torrens, omnibus in quodrum reductis, numerumq; sententys. Non enim ad iram, odium, commiserationem, inuidiam concitare, sed docere instituit lectorem ea, qua gesta sunt: decurritq; tractu aequali secum ducens lectorem, nunquam interstiens, nisi cum illum respirare, & paululum quiescere longior cursus, aut res postulat, ubi quid perfectum est, aut ubi grauius aliquod negotium occurrit, ut gressum paulisper sistere oporteat. Nec omnia e numeris constabunt, nec erūt dissoluta numeris omnia: hoc rusticorum est, rude, & agreste, illud ambitiosum adeo, atque molestum: & vitiosum est insoluta oratione carmen, quod Linius fecit illis verbis, Facturus ne opera precium sim; & alibi, Additur & Perusina cohors; & iterum, Hac ubi dicta dedit, stringit gladium, cuneoq;: & Salustius, iamq; dies consumptus erat. quamquam historica locutio propter verba quadam, figuras, et numeros a communi genere dicendi remotiores similitudinem habet quandam poetica dictionis. Quapropter Fabius Quintilianus illam affirmat esse quodam modo carmen solutum. Ergo verborum apta, & certis numeris moderata compositio fluet ipsa per se leniter, & numerose; habebitq; omnia eodem fluxu, & tractu deducta, & eadem moderatione, & simili inuentura coagmentata, atque contexta. Quod non ita aio ut non pro dignitate cuncta explicentur: copiosius magna, pressius humilia dicenda sunt. In aciebus conferendis,

ferendis, in describendis prælijs, in exprimenda facie aliqua expugnationis sublimiore sententia & verba queruntur: cumq; res præclara attinguntur, & varietates fortuna, et rerum humanarum vicissitudines, grauior tunc etiam desideratur oratio. Aliter concionantis, aliter narratis historici dictio instituitur, hæc tenuior, illa grandior, & qua facultatem sapiat oratoriam. Meminisse tamen debet historicus semper generis sui dicendi temperati, lenis, fusi, & æquabilis; ne multiplex, & diuersi coloris stylus, & deformis appareat, sibi totus inconstans, & varius, & errans. Atq; ut summatim, et breuiter dicam, Oratio debet esse rebus apta, & accommodata, pulchritudinem cuiusque seruari, & magnitudinem: eaq; satis probatur oratio, qua rei naturam maximè exprimit. Hæc de historica dictione breuiter diximus, in qua studiosius Rhetores dicendi fontes aperuunt, tum quia non minus valent ad bene scribendum exercitatio, & optimorum scriptorum imitatio, quam ipse Rhetorum artes, & doctrina. Doctrina igitur, & exercitatio, & imitatione efficiendum est, ut historia dictio plana sit, & ornata; qua ab omnibus intelligatur, & probetur, & laudetur ab eruditis.

De partibus historię, Principio
& Narratione

CAP. XIII.

EXPOSITA rerum, & verborum ratione, nunc explicanda sunt partes, quibus historia componitur. Sunt enim dua, Principium, & Narratio. nam rara aut nunquam utitur Epilogo. Principium intelligi volo, quod exordium alij, Greci melius proœmium di-

cunt, quasi aditum ad ipsam narrationem non ipsius narrationis initium. Principium autem liberum est, & saepe longe à materia ductum, cuiusmodi sunt illa Salustij, ac longe adeo deducta, ut quibusdam longius petita videantur. quod oratori in demonstratio genere licere intelligimus; quoniam (ut Rhetores precipiunt) tunc est opus exordio, cum erga nos bene afficiendus est auditor; cum vero sua sponte paratus est audire, liberè tunc possumus exordiri, atque interdum altius proœmium sumere. Verùm ita liberum esse debet exordium, ut cum ipsa re cohereat: minus autem coheret, cum in alias quoque partes traduci potest. Usus autem exordij in oratione (sicuti Rhetores decet) hic est maxime, ut auditoris animum ad reliquam dictionem praparet, beneuolum, attentum, docilem faciendo. Lucianus vero principium historia nullam debere putat beneuolentiam, sed attentionem solam, & docilitatem captare; quia neque decet, neque necessum est auditoris fauorem, & gratiam venari eum, qui res gestas apertè, & simpliciter narrare debet, & syncerè veritatem pronuntiare. Nullum ergo à persona ducitur exordium. Nam quæ à persona ducuntur (ut scribit Cicero) ad captandam beneuolentiam valent. Atqui T. Linius ab aliorum scriptorum, & sua persona exorditur de illis magnificè, de se modestè loquens; & quæ de urbis Roma principiis ab alijs dicebantur, ut penè fabulosa crederentur, illa se nec affirmare, nec resellere velle profitetur. Hac quò, nisi ad beneuolentiam spectant ad arrogantiam nimirum, & inuidiam à se depellendum? Neque id sentio, ut fauor audientie petatur: nam aut veritati minus fidere, aut ad gratiam, & voluptatem scribere putabimur

bimur: quos decet non propria laudis, et commodi, sed communis utilitatis gratia historiam scribere. Preterea nulla scriptoris causa agitur: verum si quod est nominis periculum, aut fama, si qua odij, invidiaq; suspicio, hac ego modestè declinanda, & repellenda existimo: nec ipse Lucianus repugnarit. Valet quoque ad benevolentiam cum causas aperimus, quibus ad scribendum impellimur: quod fecit Herodotus. Nam & à causis benevolentiam captari sentit Fabius Quintilianus. Etsi probe scio historie principij duo illa munera precipua esse, attentionem, & docilitatem. Attentione fit cum rei magnitudo proponitur; sic Thucydides scripturum se ait magnum bellum, & maximè omnium memorabile, que unquam antea gesta fuissent, cum res noua, quod Polybius, & admiratione digna, quod Linius, & Herodotus polliciti fuerunt; cum ostenduntur coniuncta cum auditoribus; cum ob fortuna incredibiles vicissitudines incunda, cum utiles, & necessarie demonstrantur. His enim rebus, atque his similibus docent Rhetores attentum fieri auditorem. At docilem facimus cum breuiter ostendimus quam rem scripturi sumus: at èiusq; audit, qui docilis fit. Quod exordium haud male opinor historie propositionem dixerim: cuiusmodi epicorum est propositio, in qua finis poetice imitationis ostenditur, ut lectores intelligant quo animum intendant. Neq; hic opus est vlla diuini numinis imploratione, quasi inaudita, & incredibilia, & præter hominis expectationem, & fidem narranda sint: licet Valerius Maximus (si is est modo in historicarum numerum recipiendus) Tiberij Cesaris numen ambitiose nimis inuocauit. Et scite Lucianus quendam irridet, qui à Musis

exorditur. Nec splendida nimis, & tragica sint principia, non maiora, quam par sit, non vulgaria nimis, & communia, non à re nimium aliena, atque disiuncta. Et sane tunc proœmium erit decenter magnum, neque productum nimis, neque correptum, quando rebus æquale, & consonum erit. Quidam existimantes principium liberum illud esse, quo pariter uti, & nō uti possumus, Satyricorum more abruptè exordiuntur, & Xenophontem imitari se arbitantes, qui sic exorsus est, Darij, & Parasusidis filij nascuntur duo, ignorantes qua vim habeant exorij statim absque ullo proœmio narrationem ipsam rerum incipiunt. Primum non intelligunt liberum principium vocari, quod ad favorem audientis, & benevolentiam spectat, eoq; nos tum uti posse, & non uti, cum neque à nobis alienus est auditor, neque ullum est in causa periculum. Quin ipsamet Satyra, quæ abrupta in initio videtur, semper aliquid habet loco principij: & deformis erit velut sine capite, sic absque principio trunca, & manca historia. Etenim licet nulla benevolentia, nullaq; attentione opus sit; tamen ipsam docilitatem semper necessariam esse duco, ut saltem lector sciat quam rem velis narrare. Quis (& merito inquit Aristoteles in Rhetoricis) probet, quod non proposuit? nec tu itidem rem aliquam cuiuspiam narraueris, nisi quam rem is narraturus prius exposueris. Quis obsecro mentem ad rem aliquam attentè applicet, quam ignoret? sic docilitatem ipsa comitatur attentio. Et si inscriptio operis Suetonij futuram narrationem non significaret, quis principium illud, quo spectaret, intelligeret? Quare de hoc etiam exordio, quod occultum vocaueris, dicendum est. Quando aperte non placet exordiri, tum

que-

quadam proponenda sunt, quæ quasi aditum parent, & muniant ad narrationem. quod tunc maximè sit, cum causæ explicantur, quæ præcesserunt rem, quæ literis tradenda est, quo facilius cognitu reddatur: sic expeditionem Cyri scripturus Xenophon prius ostendit ortum Cyri, & cum fratre dissidium, quod in causa fuit expeditionis. Non igitur illud, Darij, & Parasitidis filij nascuntur duo, est expeditionis initium, sed ad ipsam expeditionem via, & aditus. Et Castor, qui à Gallia descriptione orditur, quid aliud, quàm aditum præstat, ad bellum, quod scripturus est? Et apud Salustium post liberum illud in Catilinario principium Urbis, & corruptorum civium morum descriptio, quamvis longius fortasse petita, viam instruit ad narrationem. Ad hæc docent Rhetores non modo in principio, verum etiam interdum in medio cursu orationis licere, cum gravior res incidat, vel desessus fuerit iudex audiendo, aut docilitatem, aut attentionem, aut benevolentiam renovare. Quin Livius in parte operis secundo bello Punico præfatus est. Quod non arbitror licere nisi in longo opere, & graviore quadam operis parte. Ipsa autem oratio non instructa, & accurata, perinde ac oratoria, sed tranquillior, & sedatior est in exordio.

De Narratione

CAP. XIII.

RELIQVVM historia corpus est longa quadam narratio, ad quam lenis, & mollis debet esse transitio. Differt autem historici narratio ab epica narratione poetarum, nõ modo quod illa res factus, hæc gestas exponit,

D

ponit,

ponit, verum etiam quod illa non ab ipsis rerum cau-
 sis exorditur sed interdum etiam à medijs, ac saepe ab
 ultimis, hæc à primis orsa principium recto ordine ad
 finem usque decurrit; illa confictarum personarum ma-
 gis, hæc temporum seruat rationem; illa artificiosum,
 hæc naturalem ordinem sequitur, ut in poetica dictis
 est à nobis copiosius. At quares unde narrationis ini-
 tium ducat historicus? ex quo videlicet res geri cepta
 est: & quod rerum gestarum est caput, hoc narratio-
 nis principium esse debet. Sunt autem causa, quibus
 ad agendum impellimur, aut si quid aliud videtur cū
 his esse cōiunctum. Exempli gratia: si bellum aliquod
 velis scribere, diligenter obseruatis temporum momē-
 tis ab eius initio, & causa; si alicuius vitam, ab eius
 natalibus; si res Romanas, à Romanorum origine; si
 ea, quæ in hominum vita hæctenus contigerunt, uni-
 uersa literis complecti instituas, ab ipso mundi exor-
 dio narrationem inchoaueris. Et causa quidem actus,
 acta euentis antecedunt; et quod quamque rem sequi-
 tur, id postponi necesse est: atque ita narranda sunt
 euenta, ut causæ simul aperiantur: quas nemo nisi pru-
 dens cognouerit. Atio autem causas, è quibus petitur
 narrationis initium, proprias, non alienas, & proxi-
 mas esse debere, non ultimas esse (ut ante diximus) re-
 petendas. Extremum erit, quod ultimo gestum est,
 quodq; finem rebus attulisse videtur, et semper quoad
 fieri poterit nobili aliquo fine historia concludatur. Sa-
 ne imprudens scriptor ignorato rerum fine persequitur
 ea saepe, quæ ab historia sunt aliena, ne dicam etiam
 inania, & frigida: quæ & leuitatem ostendunt histo-
 ria, & scriptori detrahunt authoritatem. Quod si ea,
 quæ finem insecuta fuerunt, illustria, & digna publica

*memoria videbuntur, nec ab ipsa rerum natura adeo
 abhorrentia, breuiter referri posse existimo, & quasi
 per transfennam, ne longius quam par sit protrahatur
 historia. Caterum eum cursum, & ordinem tenebis,
 quem cum de collocatione rerum loqueremur, expo-
 sumus. Erit autem narratio lenis, equabilis, ac sup-
 similis, & in catena motum connexa, si non res cumu-
 lauerit rebus, vnde series, & ordo perturbetur, sed in-
 ter se cuncta rite, ordineq; composuerit secundum pri-
 mo, secundoq; tertium coniungens, ne quis hiatus, aut
 concauitas rerum appareat. Ac docet ipsa rerum na-
 tura, ut quo quidq; modo, loco, & tempore gestum sit,
 eodem distinctè narretur. Iam Rhetores ipsi persbi-
 cuitatem, breuitatem, & probabilitatem aiunt tria
 esse potissima narrationis officia: verùm historiam nõ
 modo probabilem, sed etiam omnino veram esse oportet.
 Breuitas fit verbis, & rebus: verbis (ut Cicero
 inquit) simplicibus, semel vnaquaque re dicenda, nul-
 li rei, nisi ut dilucide dicas, seruiendo, quoniam breui-
 tatis vicinum vitium est obscuritas: idemq; alio in lo-
 co inquit: Sit igitur verborum tantum, quantum ne-
 cesse est, nullum nisi necessarium verbum assumatur:
 rebus autem si non à primis vsque initijs, & gemino
 (ut aiunt) ab ovo rem exordiamur, si aliena, & ad rē
 nostram minus pertinentia omittamus, & minima
 negligentes ea quoque recidamus, que nullum detrimē-
 tum perspicuitati allatura sint. Et molesta sunt earū-
 dem rerum ab Homero vsitata, reiecta à Virgilio re-
 petitiones. Nam in otiosis detineri agrè fert is, qui ad
 euentum festinat. Nonnulli verbis breues, rebus sunt lō-
 giores, dū ea dicunt minutatim, quæ contrahi, & sum-
 matim referri possunt, velut exemplis Rhetorum do-
 cemur.*

centur. Et quedam interim silere, quæ ex alijs intelligantur, prudentis est scriptoris. Contra quidam ita breues sunt, ut totam rem penitus obscurant. Profecto breuitas est non ut minus, sed ne plus dicatur, quam oportet: eamque breuitatem ego diuinam, & iucundam esse duco, quæ comitum habet diluciditatem. Quæ ipsa diluciditas pariter quoque fit verbis, & rebus; verbis quidem proprijs, proprie, & dilucide rem demonstrantibus, non ambiguis, non longius translatis, tum etiam usitatis; nam obscura sunt, quæ in usu non sunt; verborum quoque continuatione nec longa nimis, nec perturbata: rebus vero, si, ut quodque primo gestum est, ita primo exponatur: non erunt disceptata sententia, non preposteræ tempora, non confusa personæ, distincta omnia rebus, personis, temporibus, locis, causis. Præter hæc suauitate quadam est condienda narratio, nam quæ undique concisa, & inornata est, agrestis, horrida, & confusa videtur: & suauitas fit, ut breuiora sentiantur, quæ delectant. Aspergendi quoque sunt interdum affectus quidam vel commiserationis, vel odij, vel admirationis. Desiderabunt aliqui præter has virtutes dignitatem, & magnificentiam: sed neque omnia similiter eundem splendorem admittunt; & amplitudo verborum solum magnitudini rerum conuenit, neque attollenda humilia, neque deprimenda sunt grauiora, atque hæc est dignitas. Unam ego præ cæteris virtutem in narratione suspicere, & admirari soleo magnam diluciditatis procreatricem euentiam, à Grecis dictam *εὐκρίαν*, ita rem exprimentem verbis, ut non solum ad aures illam deserat, sed etiam sub oculos subiiciat. Cuius illa sunt apud Salustium, Spectaculum horribile in campis patentibus sequi, fugere, occidi, capere;

pere; equi atque viri affecti, ac multi vulneribus acceptis neque fugere posse, neq; quietem pati, nisi modo; ac statim concidere, postremo omnia, qua visus erat, constrata telis, armis, cadaveribus, & interea humus infecta sanguine. Atqui dictio prudens, & morata sit; in qua civilis quodam sapientia, & honestas eniteat. Quas ob res historicus breuitatem in primis queret puram, et illustrem, crebrasq; sententias, et densas coagmentabit, exequabitq; (ut Salustius loquitur) dicta factu orationis tractu leni, & temperato. Nos hac breuiter ad Rhetores, qui plura.

De Difficultate scribendi:

CAP. XV.

HIS, atque huiusmodi praeceptis artificium historiae componitur: quae tum scriptorum auctoritate, & exemplis, tum Rhetorum artibus, atque doctrinis confirmari possunt. Nunc demonstranda sunt ea, quae in scriptore inesse debent, & scribendi simul difficultas aperienda, quae meo iudicio grauis, & ingens est. Nam aut vetera scribimus, quorum memoria ex scriptorum monumentis accepimus, aut aequalē memoriā atatis nostrae persequimur. Si eorum, quae etate nostra gesta sunt, historiam scribere velimus, in magnas difficultates, & pericula incurremus. Primum animi commotiones aderunt, quae mentem huc, illucq; impellent, insurget amor suorum, contra stabit inimicorum odium: è quibus reliquae perturbationes oriuntur. quae ceca sunt, & finguntur, quod iudicium impediunt, ne videat quid deceat, quidq; honestum sit. Quorum tractatio eius philosophi mihi propria videtur, qui circa

mores, virtutesq; versatur. verū oratores eam sibi sumpturunt, quoniam in illis sedandis, & commouendis potissimum elaborarēt. Sed ne alio vagari videar, ad id, quod propositum est, reuertar. Aio igitur affectus animi impedimento esse, quo minus rem sincerè narremus, & maximam virtutem esse in scribendo neque hostili animo esse in hostes, neque in suos amicos, sed in utranque partem equo. Quod si neutrius partis erimus, à quibus nam facta discemus? Odiorumq; discrimen non vnus modò personæ, sed etiam gentis, & populi non tibi videtur graue, si malefacta reprehenderis? Accedit quòd res ipsa neque omnes ab vno cerni possunt, neque vno, eodemq; modo ab omnibus narrātur, sed prout quisq; (sicuti Thucydides inquit) aut in alterutros animo est propensior, aut res gestas reminiscitur. Quis ad hæc hostium, vniuersa consilia (ut reliqua omittam) percipiat? quis etiam suorum? Esto, multorum familiaritate utatur: at quàm multa occulta sunt? quàm multa diuerso modo explicantur? Legi ego saepe literas vel clarorum virorum; in quibus longe aliter res scribebantur: audiui etiam illustres viros interdum rem eandem non eodem pacto recensuisse, aut quia rem ipsi non perinde ut alij accepissent, aut quoniam aliter affecti essent, aut quia non simili ratione consilia exponerent, aut quamiam ita sentirent. Dissimiles quippe sunt hominum sensus, nihilq; est in humanis, quod affectu aliquo non corrumpatur. Illudq; est luce clarius ipsos principes viros, à quibus vix pote rerum authoribus percipi possent consilia, decreta, imperia, causa, vnde omnis euentorum pendet cognitio, sui potius amantes, quàm veritatis; sua, suorumq; benefacta potius augere, & errata con-

regere, quam aliena: ac credibile est eos, qui principū
 familiares sunt, ad ipsorum gratiam facilius inclina-
 ri. Adeo in occulto est veritas. Quapropter desino
 mirari, si veteres illi rerum scriptores inter se quādo-
 que dissenserint. Nec præterea minus arduum est alio-
 rum satisfacere voluntatibus; quoniam (ut sentit Sa-
 lustius) plerique, quæ delicta reprehenderis, malevo-
 lentia, & invidia dicta putant; ubi de magna virtu-
 te, atque gloria bonorum memores, quæ sibi quisque
 facilia factu putat, equo animo accipit, supra ea ve-
 luti ficta pro falsis ducit. Quantus præterea labor vi-
 dendi, interrogandi, audiendi, notandi, scribendi? At
 verò fidei periculum minus timetur, cum præterita
 scribuntur multorum iam literis, & opinionibus con-
 firmata: quæ vel propter scribentium auctoritatem,
 vel antiquitatem olim apud omnes fidem obtinuerūt.
 Nam à libris tum fides, non ab hominibus petenda
 est, nihil addendum, nihil demendum, ita reddenda
 omnia, veluti accipiuntur. Sed tamen non modica im-
 pense fiet in omnibus libris undique comparandis,
 nec parvus labor in his legendis insumetur. Quem
 laborem minuit typorum, quibus literæ imprimuntur,
 inuentio, celestis quidem illa, & proculdubio diuina,
 quæ tantas attulit humano generi utilitates, si non
 multorum studia relaxaret. Siquidem permulti, quo-
 niam indicem habent earum rerum, quæ libris con-
 tinentur, quasi earum scientiam typorum presidio
 consequuti sint, in legendo studium, & in discendo di-
 ligentiam remittunt; sunt quæ scienter ignari, & gravi-
 ter imprudentes. Quid in tractandis historiis, & tot
 virorum monumentis cognoscendis quo studia, quæ
 labore, quæ cura, & diligentia opus erit? Et quantis
 vigi-

vigilijs, & lucubrationibus ea parvas perfici debere, que immortalitati, & aternitati consecranda sunt?

De Historico

CAP. XVI.

ATQUE hæc in re: qua vero in historico requirantur, ex his, qua dicta sunt, possumus intelligere. Lucianus prudentiam, & exercitationem in historico desiderat. Prudentiam vocat civilium actionum intelligentiam, qua causas perpendat, consilia inuestiget, quid temere, quid ratione gestum sit diiudicet, & euenta unde orta sint aperiat, & quid quamque rem sequatur doceat, constanterq; decernat que laudanda sint, que contra vituperanda. Equidem si prudentia est rerum agendarum ratio, & hominum actiones historia complectitur, sancitq; bonas, & malas veluti legumatrix, quis illas rite expresserit, quis de illis iudicium suum bene tulerit, nisi vir prudens, & expertus, multarumq; rerum peritus? Quam prudentiam ille ducit esse donum natura: verum si preceptis ullis confirmatur (et docetur porro virtus, ut doctissimi viri senserunt) & historicus informandus illis est. Qua quoniam a philosopho morali petuntur, non equidem natura modo, sed etiam doctrina, & usu prudentem historicum quero, non vulgarem, & rudem, atque indoctum rerum humanarum, qui ineptias, fabellaq; conscribat. Tum si Rhetores oratorem illum suum bonum volunt, cum veritatem quandoque obicit, cum multa comminiscatur, cum multa sæpe dissimulet, cum sapius ad gratiam, & voluptatē loquatur ipsorum, nec Rhetorum preceptis, atque artibus instructus, non ego bonum historicum desiderabo non
libi-

libidini emancipatum, non cupidum auri, non inanis gloria appetentem, sed modestum, liberalem, virtutis studiosum, & quod maxime ad sincere scribendum valet, nullis affectibus feruentem; qui nec metuat quenquam, nec ab ullo quicquam speret, vel si Alexander sicut in Chytum acerbis existat, vel tanquam Luceius a Cicerone etiam, atque etiam rogetur ut vehementius res suas ornet, quam sentiat, in eoque leges historia negligat, sed tanquam bonus index, & incorruptus censor libero, & equo animo vitia damnet, virtutesq; commendet: ne veluti Salustius a Dione Nicæo reprehendatur, quod is ipse vitijs sit inquinatus, quæ in alijs carpit. Præterea solertem illum volo in inquirendo, optoq; illi intelligens in eligendo, & collocando iudicium. Ad hæc multis artibus eruditum, scribendiq; doctrina apprime imbutum. Nam præter moralem philosophiam quis non videt illi geographiam esse perdiscendam: cui describenda sunt loca, vrbes, populi; atq; ad hæc ipsa utilem esse peregrinationem, et artem pingendi, quo fidelius, & clarius exprimat ea, quæ descripsurus est loca? Illi quoque utiles sunt artes ea, quæ bello, quæ civilium rerum administrationi, quæ reliquis humane vitæ usibus necessaria sunt. Et ne artes omnes, & doctrinas subicere vni videat, unam artem oratoriam non dicam historico utilem, sed propriam illius puto, non solum in concionibus, quæ dicendi artificio componuntur, sed etiam in reliqua dictione. Quæ dicitio exercitatione, & stylo, qui est bene scribendi magister, comparatur simul, & confirmatur semper ad optimorum scriptorum conformanda imitationem: quorum vestigia seruan-

res ab omni reprehensione tutissimas. & parens, si Deo placet, laudem consequamur. Illa vero quid opus est dicere, quæ per se ipsa nota sunt, ut tempus sit, atque otium, ne alijs curis, & negotijs occupetur animus, & impediatur? Nam Ciceroni historia neque institui potest nisi preparato otio, nec exiguo tempore absolui. Et quod ille de se ipso, hoc de se quisque ingenue fatebitur, quod animi pendere solemus, si aiotraducimur, cum semel quid orsi sumus; nec tam facile interrupta contexamus, quam absolvimus instituta. Caterum bonam valetudinem, ingenium ad historiam, facultates, & opes, & quæ sunt huiusmodi, quæ alij artifices in fingendis suis ponere solent, quoniam per se cuique nota sunt, omitto: quæ ut adsint pluribus monere non tam esse prudentis mihi videtur sapere, quam ignari quid dicat, & rebus superuacaneis redundantis. At bene Plutarchus ei, qui scripturus est historias, sentit illustrem, & opulentam urbem incolendam esse, ac præcipue liberalibus artibus florantissimam, tum ob copiam librorum, tum ob nobilitatem virorum consuetudinem. et mihi eorum, quæ scribuntur, non modo cognitio, sed etiam usus, & experientia pernecessaria videtur, ut bene, prudentèrque scribantur. Si prudentiam igitur spectemus, si mores, si nitorem orationis, si multarum rerum doctrinam, intelligemus summus oratoris in dicendo, & magni ac prudentis viri in sentiendo esse historiam scribere: ut merito historici doctissimi hominum iudicio sapientes semper existimati sint. Nihilominus quod de poetis Florantissimus

Scribimus indocti, doctique poemata passim, de historicis idem dici potest. Nam communi quodam morbo sicut *Abderita* (quemadmodum vocatur *Lucianus*) omnes una laborare videmur. Omnes enim cum bellum aliquod geritur, ad scribendum sese conferunt vel ignari unde incipiendum, ubi finendum, qua dicenda, que omittenda, quo ordine singula exponenda, qua arte coniungenda, quo ornatu vestienda sint. Patet igitur quantum hi fallantur, qui putant nullum esse artificium historiae. Neque si prudens vir hac per se ipse percipiat, nulla erit historiae scribenda ratio, & doctrina. Nam quid aliud est doctrina, quam summo virorum legibus instructa, & confirmata prudentia?

De legenda Historia,

CAP. XVII.

ET magni quoque viri est, prudentis, et boni veros fructus ex historiarum lectione colligere: qui videlicet rationes rerum diuinas, humanasque percipiat, qui seligat morum optima documenta, qui eadem, qua vitam suam, honestatis norma, & regula aliorum facta metiatur, in quo multa locorum cognitio, mira virtutum, virtutumque scientia, singularis magnarum rerum doctrina, & eruditio insit. Quod si *Aristoteles* non solum aetate iuuenes, sed etiam moribus reicit ab ethice lectione, quod ex affectu viuentes, & rudes vix eius perspicere non possent; & nos eosdem iuuenes ab historia excludemus hoc certe magis, quo difficilius est agenda-
 ram rerum proprias rationes, quam communes cogno-
 scere;

scere; & usus est ipsa cognitione praestantior. Non enim historia ad delectationem, sed ad utilitatē quaesita est, ut viuendi rationem exemplis doceret, quae potiora sunt ad mouendum, quam uerba; siquidem homines uehementius imitatione excitantur. Sed alij gloriosis quibusdam nominibus, & factis solum delectantur ad colloquendum magis, quam ad agendum parati: alij sola historia suauitate capiuntur: paucos mouet sapientiae studium, emulatioque uirtutis; quoniam pauci honestatis faciem, & pulchritudinem uident. Neque moralis philosophia sola cognitione contenta est: & qui ad philosophiae praeccepta exempla adiunget, is magnos fructus ex historia capiet, ac perfectam, et absolutam sapientiam consequetur. Quod praestantes illos viros fecisse certum est; qui ad magnorum hominum imitationem se ipsos effringentes aut similibus, vel dissimilibus, contrarijsue exemplis tanquam regula ad motis quae agenda, quae negligenda essent, acriter inposuerunt. Quamobrem si non ad mouendos affectus, & leniendos, sicut poetica, sed ad regendum animum pertinet, non cuiusquam est, sed magni, & prudentis hominis historiarum tractatio; & historiam qui prudenter scripserit, utiliter etiam legerit. Et bene Quintilianus, Historiarum (inquit) diligens lectio, non tamen usque ad superuacaneum laborem occupata: persequi quod quisque unquam vel contempnissimus hominum dixerit, aut nimia miseriae aut inanis taetantiae est, & detinet, atque obruit ingenia melius alijs vacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest. Ergo in notandis temporibus, populorum ingenijs, moribus ciuitatum,

in animadvertendis rerum consilijs, actis, & eventis, in discendis excellentium hominum factis, & nominibus, colligendisque faceret, graviter, & sapienter dictis, quæ vocant à τὸ ἐπισημειωμένα, & in his, quæ valent ad perfectam vitæ rationem, & elegantiam doctrinæ, ad imitationem virtutis, et fugam vitiorum, non in leuibus rebus, et inanibus historiæ prudens lector occupabitur. Qui quidem historia fructus & utiles sunt, & suaves: ut quanta in scribendo est difficultas, tanta sit in legendo utilitas vitæ, animique voluptas.

FINIS.

APPROBATIO.

Nihil habet sanctæ Romanæ Ecclesiæ fidei contrarium,
aut Reipubl. offensuum: quod attestor

Sebastianus Baer Delphinus, insignis
colleg. Eccles. S. Mariæ Hantuerpiens.
Plebanus & Canonicus.

PRIVILEGIUM.

CAUTUM est Regio Privilegio, nequis alius
præter Christophorum Plantinum Typo-
graphum iuratum *Viperani de Historia scribenda li-*
bellum imprimat, aut alibi impressum vendat hinc
ad sexennium, sub pœna cōfiscationis librorum,
vt latius patet in literis datis Bruxellæ, xvi. No-
uembr. Anno M. D. LXVIII.

Subsign.

De VV. te.

